

KIRKEGÅRDEN

April 2016

36. årgang

2

BIKAB

AFFALDSSORTERING

BIKAB affaldssorterings skab er udviklet og tilpasset kirkegårdens behov for biologisk og ikke biologisk affaldssortering.

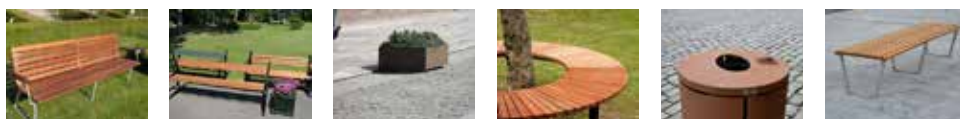
Skabet er ergonomisk let at arbejde med, idet affaldslågerne svinges ud, så der undgås besværlige løft.

Hver sortering indeholder 100 ltr. plast spand. Som tilvalg leveres Bikab også med praktisk redskabsholder monteret bag på skabet.

Ønsker du affaldsvogne i skabet har vi udviklet BIKAB-flex, der i modsætning til spandene tømmes med 110 ltr. vogn på hjul.

For Bikab og Bikab-flex gælder det for begge skabe at de leveres som dobbelt eller enkelt skab.

Vil du vide mere eller se skabet, er du meget velkommen til at kontakte os.

TLF.: 7023 2999
WWW.G9.DK

INDHOLD

---

s. 04	Årsmøde for FDK og DKL
s. 08	Håndtering af kister
s. 10	Kirkegården ved Psykiatrisk Hospital i Risskov
s. 18	Kirkegården på Hart Island
s. 22	Begravelsesområdet som landskabsarkitektur
s. 24	Ny branchestandard for drift af grønne områder
s. 28	Min sidste vilje på kirkegården
s. 30	Kirkegårdskonferencen 2016
s. 36	Kirkegårde med plads til forskelligheder
s. 42	Profil – Uffe Strandberg Larsen
s. 46	”En god staude til kirkegården”
s. 48	Kort nyt
s. 50	Kalender

FORSIDE

I løbet af efteråret 2016 bliver fremtiden for den nedlagte kirkegård ved Psykiatrisk Hospital i Risskov formentlig afgjort. Der er planer om at fjerne kirkegårdens 235 gravminder og i stedet bygge nye boliger på arealet. Man kan læse mere om byggeplanerne og kirkegårdens historie i dette nummer af bladet. Foto: Lene H. Jensen.

REDAKTION

Redaktør:

Lene Halkjær Jensen,
Humblebæk Kirkegård
Tlf. 2624 7228 – Fax 4919 1142
E-mail: lene.bladet@mail.dk

Redaktion:

Jens Zorn Thorsen,
Vejle Kirker og Kirkegårde
E-mail: jeztho@gmail.com

Tommy Christensen,
Svendborg Kirkegårde og Krematorium
E-mail: tc@svendborg-kirkegaarde.dk

Jens Dejgaard Jensen,
Silkeborg Kirkegårde og Krematorium
Tlf. 2393 9300
E-mail: jdj@hvejsel.eu

Jørn Skov
Tønder Kirkegård
E-mail: tonder-kirkegaard@mail.tele.dk

Asger Christensen,
Hørsholm Kirkegård
E-mail: asger@hoersholmkirkegaard.dk

Casper Nicolai Khalik Pagh Vett
Odense Kommunale Kirkegårde
E-mail: cnpv@odense.dk

Sekretariat:

Foreningen af Danske Kirkegårdsledere
Hørsholm Kirkegård
Tlf. 4586 0584 – Fax 4586 4157
E-mail: kontor@danskekirkegaarde.dk

Layout og tryk:

Jello ApS
Tlf. 3145 0050
E-mail: da@jello.dk

Redaktionelt stof og annoncer til 'KIRKEGÅRDEN' nr. 3, 2016 sendes til lene.bladet@mail.dk senest d. 20. maj 2016
Artiklernes indhold er ikke nødvendigvis et udtryk for Redaktionens, FDK's eller DKL's holdning.

ÅRSMØDE FOR DKL OG FDK

af KIRKEGÅRDENS redaktion

Foto: Nico-dk, CC BY-SA 3.0

I 2016 afholdes årsmødet for FDK og DKL i Silkeborg i dagene 5. – 7. september og byder på bl.a. på maskinudstilling, en genfundne bro, ekskursion og selvfølgelig de to foreningers generalforsamlinger

Mandag d. 5. september

Mandagens program starter kl. 9.30, hvor der er ankomst og velkomst ved FDK's formand Klaus Frederiksen. Efter et foredrag af stenhugger Steen Jensen, om gravsten og bornholmsk granit, vil der være mulighed for at se på en udstilling af maskiner, værktøj, planter m.m. Udstillingen fortsætter frem til kl. 15.45, så der vil være rig mulighed for at få en snak med kirkegårdenes leverandører.

Efter frokosten kan man høre mere om, hvad FTF-A kan tilbyde FDK's medlemmer. Her efter fortæller Frank Kragelund Hansen fra EG Brandsoft om de nyeste tiltag indenfor IT til kirkegårdsområdet, hvor stadig flere funktioner kan tilgås via mobilen.

Resten af eftermiddagens program henvender sig til DKL's medlemmer, med generalforsamling og foredrag. De øvrige

årsmødedeltagere har mulighed for at gå på opdagelse i Silkeborg eller nyde en tur i de smukke omgivelser. Om aftenen er der generalforsamling for FDK's medlemmer.

Tirsdag d. 6. september

Tirsdagens ekskursion starter med et besøg ved 'Den genfundne bro' nær Brædstrup. Broen dukkede op i en dæmning over Gudenåen i 2013, under forberedelserne til et projekt med at genskabe fri passage for fisk og andre vandløbsdyr. Den 13,4 meter høje stålgiitterbro blev bygget over Gudenåen i 1899, i forbindelse med etableringen af den smalsporede privatbane fra Horsens til Bryrup. Det var dengang den højeste stålgiitterbro i Norden. Broen blev fritlagt og renoveret i løbet af 2014.

Her efter går turen til Sejs-Svejbæk Kirkegård, hvor kirkegårdsleder Jens Skovbjerg Hansen viser rundt. Sejs-Svejbæk blev først et selvstændigt sogn i 1990: Kirken, der er tegnet af Niels Frithiof Truelsen blev indviet i december 1989 og kirkegården i 1992. Kirkegården er anlagt efter landskabsarkitekt Torben Schönherr's ide og oplæg, hvor kirkegårdens udformning tager udgangspunkt i en

”Vi kan selv gøre noget for at bevæge samfundet i den retning, vi ønsker, det skal bevæge sig i, naturligvis under den forudsætning, at vi kan blive enige, og det kan vi ikke – heldigvis, for så havde vi for længst jaget alle de andre bort.” Nils Villemoes fortæller om lederskab, samfundsudvikling og meget andet; tilsat en god portion humor. Foto fra Lykkemusic.dk

Sejs-Svejbæk kirke og kirkegård er af nyere dato; indviet i henholdsvis 1989 og 1992. Foto: DanNav, CC BY-SA 3.0

Tirsdagens ekskursion går bl.a. til ‘Den genfundne bro’, der dukkede op i en gammel dæmning over Gudenåen. Foto: Beethoven, CC BY-SA 4.0

galakses – Mælkevejens - spiraltåge. Skulpturen i midten af kirkegårdens spiral er fremstillet af kunstneren Erik Heide. Dele af kirkegården er anlagt som skovkirkegård, beplantet med egetræer.

Ekskursionen afsluttes med et besøg på Silkeborg Vestre Kirkegård, hvor frokosten indtages. Kirkegården blev anlagt i 1881, og er udvidet flere gange, senest i 2014, hvor den nye skovkirkegård blev taget i brug. Vestre Kirkegård rummer også Silkeborg Krematorium, der hvert år foretager ca. 1.300 kremationer, samt kolumbarium, kapel og kirkegårds kontor. Efter besøget kører bussen tilbage til hotellet, hvor kaffen står klar.

Tirsdagens program fortsætter med et indlæg fra Kirkeministeriet og et foredrag ved Nils Villemoes, der bl.a. afslører, at livet ikke er lutter lagkage.

Dagen rundes af med en afslutningsmiddag, med indbudte gæster fra bl.a. Kirkeministeriet og de øvrige kirkelige fagforeninger.

Udstillingen i forbindelse med årsmødet

Forhandlere, der kunne tænke sig at udstille, men ikke har fået tilbuddet, kan man henvende sig til Dick Kreinøe på mail: dk@gladsaxekirkegaard.dk

Udstillingen afholdes mandag den 5. september 2016

kl. 11.30 til 15.45

På Scandic Hotel Silkeborg, Udgårdsvej 7, 8600 Silkeborg

Vestre Kirkegård i Silkeborg er sidste stop på tirsdagens ekskursion.

Onsdag d. 7. september

Slotsgartner og adjungeret professor, Palle Kristoffersen, fortæller om de udfordringer vi står med, set i lyset af de ændrede klimabetingelser, og hvordan de kan imødegås i forhold til plantevalget, ved etablering og drift af kirkegårde.

Kirkegårdene i Tyskland skal økonomisk hvile i sig selv, og derfor ses en masse nye tiltag. Karin Holst-Mikkelsen fra Ernst Strassacker GmbH & Co. Kunstgiesserei fortæller om udviklingen på de tyske kirkegårde - Er det noget vi kan lære af i Danmark?

Efter årsmødets afslutning, ved de to foreningers formænd, er der mulighed for frokost, inden turen atter går hjemad. ■

Årsmødet 2016

Mandag d. 5. september

- Ankomst fra kl. 9.30
- Bornholmske granitter og gravsten i fortid, nutid og fremtid, ved Stenhugger Steen Jensen, Nykøbing Mors.
- Udstilling af maskiner, værktøj planter m.m., fra kl. 11.30 til kl. 15.45
- Hvad kan FTF-A tilbyde, ved konsulent Tina Aistrup
- Den mobile platform, tidsregistrering, fremtidens kortmodul og andre aktuelle tiltag indenfor kirkegårdenes IT-område, ved Frank Kragelund Hansen, EG-Brandsoft
- DKL's generalforsamling
- FDK's generalforsamling

Tirsdag d. 6. september

- Ekskursion til 'Den genfundne bro', Sejs-Svejbæk Kirkegård, samt Silkeborg Vestre Kirkegård og krematorium
- Indlæg fra Kirkeministeriet
- "Livet er ikke lutter lagkage..." ved lektor og foredragsholder Nils Villemoes
- Afslutningsmiddag

Onsdag den 7. september

- Kirkegårdens vegetation under ændrede klimabetingelser; aspekter af plantevalg, etablering og drift, ved slotsgartner og adjungeret professor Palle Kristoffersen
- Udviklingen på kirkegårdene i Tyskland – "Kan vi lære noget af de nye tiltag i Tyskland", ved Karin Holst-Mikkelsen fra Ernst Strassacker GmbH & Co. Kunstgiesserei

Tid og sted

Årsmødet afholdes i dagene 5. – 7. september 2016 på Scandic Hotel Silkeborg
Udgårdsvej 7
8600 Silkeborg

Pris og tilmelding

FDK og DKL håber på et godt fremmøde. Tilmelding til årsmødet kan ske ved at benytte tilmeldingsblanketten på FDK's hjemmeside www.danskekirkegaarde.dk, eller til FDK's sekretariat på mail kontor@danskekirkegaarde.dk

Årsmødet omfatter 2 overnatninger samt måltider og koster 4.845,- kr. inkl. moms.

Hvis man tilmelder sig frokosten onsdag 7. september, koster det 150,- kr. ekstra.

Tilmelding senest den 15. juli 2016.

DEN SIDSTE TUR

Alfred Lange holdt meget af sin Massey Ferguson 135 – og familien brugte den til at flytte hans kiste fra Mariehøj kirke til krematoriet i Silkeborg, i flotteste stil som det ses (privatfoto).

ERGONOMI - på folkekirkens kirkegårde

AMU-Fyn tilbyder i samarbejde med Brancheudvalget inden for kirkeområdet en ny rundtur i Danmark med ergonomikurser målrettet til medarbejdere ansat i folkekirken.

Kurserne er målrettet til de ergonomiske problemstillinger, der kan være i forbindelse med udførelse af sit arbejde i det daglige.

På kurset kommer du ind på følgende områder:

- Kroppen i arbejde
- Ergonomi og arbejdsstillinger
- EGA (Ensidigt Gentaget Arbejde)
- Fysiologien bag den arbejdende krop
- Sundhed og ergonomi
- Forebyggelse af arbejdsskader
- Teknikker til afhjælpning af arbejdsskader
- Fysisk og psykisk trivsel
- Gældende lovgivning om ergonomi

Tid og sted:

14.06.-15.06.16	Vordingborg kirke
29.06.-30.06.16	Torsted Kirke, Horsens
16.08.-17.08.16	Næsby Kirke, Odense (er optaget)
17.08.-18.08.16	Snedsted Kirke, Thy
30.08.-31.08.16	Sct. Nicolai Kirke, Åbenrå
31.08.-01.09.16	Ebeltoft Dråby Harndrup kirker, Djursland

Kurset er gratis, og der kan søges VEU-godtgørelse.

Har du eller dine medarbejdere lyst til at deltage, kan du kontakte kursussekretær Elsebeth Høyer på mail eh@amu-fyn.dk

AMU-Fyn • Petersmindevej 50 • 5100 Odense C
AMU-Fyn • C. F. Tietgens Boulevard 27 • 5220 Odense SØ
Tlf. 66 13 66 70

www.amu-fyn.dk

HÅNDTERING AF KISTER

Af Ulrik Hauger, ulrik@miljohuset.dk
Arbejdsmiljørådgiver, Miljøhuset

Håndtering af kister – især løft – har de sidste mange år givet anledning til stor snak, forundring blandt ansatte og menighedsråd – og påbud om at gøre det anderledes fra Arbejdstilsynet.

Mange menighedsråd, kirkegårdsbestyrelser, stifter m.fl. læner sig i deres rådgivning op af en ældre vejledning om ”Arbejdsmiljø på kirker og kirkegårde” fra 2008. Afsnittet om Kistehåndtering er for længst overhalet af både ny teknisk udvikling af katafalker og en lang række påbud fra Arbejdstilsynet.

Miljøhuset har derfor lavet en redegørelse til brug for vores kunder og andre interesserede. Du kan se den i sin helhed på FDKs hjemmeside <http://danskekirkegaarde.dk/arbejdsmiljo>

Hvem skal håndtere kisterne?

Kisterne er de pårørendes ejendom – derfor skal de som hovedregel også sørge for håndteringen af dem. Det gør bedemanden så for dem – enten sætter han den selv af i kapellet eller direkte i kirken lige før handlingen.

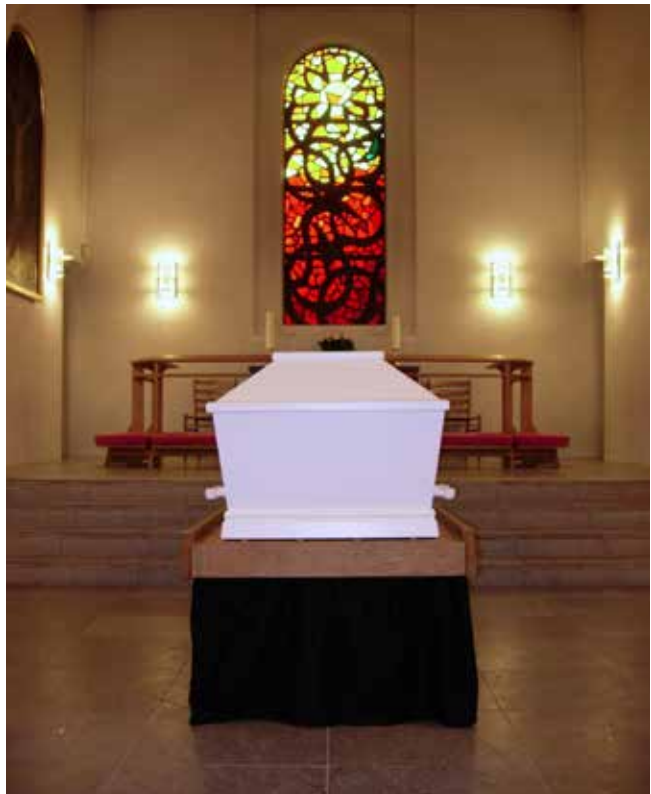
Står den i kapellet er det kirkebetjeningens opgave at flytte den op i kirken – men også det kan menighedsrådet bede de pårørende om at ordne – f.eks. at de selv låner en katafalk og/eller bærer den på plads.

Når kisten skal ud af kirken igen, så er det igen de pårørendes opgave.

Her er nogle få men effektive retningslinjer:

- Du må ikke hjælpe med at løfte og bære kister (Undtaget små børnekister)
- Sørg for en god stabil katafalk, der kan hæves automatisk op så den passer med bedemandens bil
- Menighedsrådet eller kirkegårdslederen skal give bedemandene besked på, at de ikke kan få hjælp til løft, flytning og bæring
- Hvis der er for få pårørende – så kør kisten ud på en katafalk
- Sørg for en katafalk med ruller

- Sørg for en katafalk hvor akseafstanden er så bred som muligt, så den kan drejes uden den ”kæntrer”
- Sørg for let håndterlige ramper hvis der trin ind/ud af kirke eller kapel og fra våbenhus til kapel
- Har I kuperet terræn eller et underlag der ikke er godt til hjul, skal der være motor så katafalken er selvkørende
- Sørg for at kisterne leveres der hvor de skal bruges
- Har I kistehylder, skal der være løftegrej
- Har I truck der kun har motor til at løfte er der ikke krav om certifikat. Kan den både løfte og køre frem/tilbage skal der certifikat til, når den løfter højere end 1 meter
- Hvis de pårørende ikke kan bære, så stil kisten på katafalken
- Er der for få pårørende til at sænke kisten i jorden skal der bruges egnede hjælpemidler fx en kistesænker eller en maskine ■

KOMPROMISLØSE BATTERILØSNINGER

samme batteri passer til det hele

STIHL batterigrensaaks ASA 85 - gør beskæring legende let!

ASA 85 GRENSAKS

- Minimerer belastningsskader
- Tager grene på op til 45 mm
- Ergonomisk grebsform
- Elektronisk indstillelig klingeåbning
- Robust aluhus
- Vægt 980 gr.

ASA 85
12.995,-
ekskl. batteri
& lader

Skan QR-koden og
find din nærmeste
forhandler

stihl.dk

KIRKEGÅRDEN VED PSYKIATRISK HOSPITAL I RISSKOV

Tekst og foto af Lene Halkjær Jensen,
lene.bladet@mail.dk

Kirkegården ved Psykiatrisk Hospital i Risskov er ikke blevet behandlet særlig pænt siden nedlæggelsen i 1957. Og nu er den i fare for at blive ryddet helt, til fordel for et nyt boligbyggeri på arealet.

Når det nye supersygehus i Skejby ved Aarhus efter planen står færdigt i 2019, skal Psykiatrisk Hospital i Risskov lukkes ned, og aktiviteterne her flyttes til Skejby. Ifølge planerne skal de gamle hospitalsbygninger renoveres og bygges om til boliger, og i sammenhæng hermed, skal der opføres nye boliger i bl.a. den del af hospitalsparken, hvor hospitalets nedlagte, men stadig anlagte, kirkegård ligger. Byggeplanerne – og især den del der berører kirkegården – har i den senere tid givet anledning til en del debat. For kan man tillade sig at fjerne en kirkegård, der har været sidste hvilested for en gruppe af mennesker, der i forvejen har været glemt og gemt af vejen i datidens samfund?

Institutionskirkegårde

I forbindelse med flere af de store, gamle ”sindssygean-

stalter” ligger – eller har ligget – en kirkegård, hvor hospitalets patienter, og til tider også nogle af de ansatte, er blevet begravet. For de alvorligt sindslidende eller udviklingshæmmede, var en indlæggelse ofte af livslang varighed og patienterne tabte efterhånden kontakten til familien og hjemegnen. Efter psykofarmakaen holdt sit indtog i behandlingen af det syge sind, blev chancerne for at vende tilbage til samfundet væsentligt forbedret, og indlæggelserne ofte af en noget kortere varighed. Behovet for at de psykiatriske hospitalet havde deres egen kirkegård forsvandt dermed efterhånden. Typisk blev de sidste patientbegravelser foretaget i løbet af 1960’erne. Fredningstiden på gravene er udløbet for længst og flere steder er disse institutions kirkegårde gradvist forsvundet i takt hermed. De er ejet af den institution, de er anlagt ved – og hører dermed under den region eller kommune, der driver den enkelte institution i dag. Og som alle nok er bekendt med, fattes både regioner, kommuner og sundhedssektoren penge...

Institutionskirkegårde

Institutionskirkegårdene er ikke omfattet – eller beskyttet – af den kirkelige lovgivning for kirkegårde, men kan fredes under museums- eller naturbeskyttelsesloven. Ikke alle institutioner har haft deres egen kirkegård, men har i stedet begravet deres afdøde patienter i en særskilt afdeling på den lokale kirkegård. Af eksempler på institutionskirkegårde kan bl.a. nævnes kirkegården ved Sct. Hans Hospital i Roskilde, kirkegården ved psykiatrisk hospital i Nykøbing Sjælland, kirkegården ved Ebberødgård i Nordsjælland og altså også kirkegården ved Psykiatrisk Hospital i Risskov.

Foto: Kapellet og gravpladsen ved den tidligere "åndssvageanstalt", Ebberødgård.

Jydske Asyl

I Danske Lov fra 1683 står der bl.a.: "Findes nogen rasende eller gal, da må hvem, der vil, binde ham og føre ham til tinge og tilbyde hans frænder ham, og de er pligtige at forvare ham, såfremt de har middel dertil; hvis ikke, da bør øvrigheden sætte ham i forvaring". Hvordan øvrigheden skulle varetage denne forvaring, var der dog ikke nogen retningslinjer for, og nogen reel behandling var heller ikke på tale. Øvrigheden anbragte de "afsindige" under elendige forhold i bl.a. dårekister; der som oftest fandtes i tilknytning til fattighuse, hospitaler mv. Da den "Den Nørrejydske Helbredelsesanstalt for Sindssyge" blev åbnet i Risskov i 1852, var det den første anstalt i Danmark, der under regulerede forhold, havde som intention at helbrede de "afsindige". Stedets første overlæge, Harald Selmer, og lægen Jens Rasmussen Hübertz var inspireret af tanker fra udlandet og i samarbejde med arkitekten Michael Gottlieb Bindesbøll, planlagde de udformningen af et hospital, hvor patienternes ophold i omgivelser med lys, luft, fred og ro, skulle bidrage til at helbrede det syge sind. I tråd med disse tanker, var intentionen da også fra starten, at hospitalet kun skulle rumme de såkaldt "curable" patienter, og ikke dem man betragtede som kronisk syge. I takt med at opmærksomheden blev rettet mod de inhumane forhold, mange sindslidende levede under, både i

dårekisterne og i familiens varetægt, steg behovet for sengepladser på landets "sindssygeanstalter". Allerede i 1857 var der planer om en udvidelse af Jydske Asyl, som overlæge Harald Selmer foretrak at kalde "Den Nørrejydske Helbredelsesanstalt for Sindssyge". I perioden fra 1859 – 1861 blev antallet af sengepladser øget fra 130 til 400 og 1861 blev de sidste patienter fra dårekisten ved Sortebrødrenes kloster ved Frue Kirke i Aarhus flyttet til det mere "moderne" Jydske Asyl. Harald Selmer havde ikke det helt store held med helbredelsen af sine "curable" patienter, og med hospitalets udvidelse og indlæggelsen af "dårekistelemmer", "syfilitikere" og andre patienter med alvorlige sindslidelser, gik udviklingen i stedet i retning af langtidsindlæggelser, og behovet for en kirkegård opstod hurtigt.

Kirkegården ved Jydske Asyl

De første år blev de patienter, der afgik ved døden under deres ophold på Jydske Asyl, blev enten begravet i hjem-sognet eller på sognekirkegården i Vejlbjby. Sognerådet i Vejlbjby udtrykte dog allerede i 1853 en bekymring for, at Vejlbjby kirkegård skulle blive overfyldt på grund af patienterne fra Jydske Asyl. Selvom overlæge Harald Selmer kunne se mange fordele ved en selvstændig kirkegård ved asylet, var han dog ikke meget for at skulle afstå jorden til formålet: Jydske Asyl fungerede som et selvforsynende samfund, hvor dele af de tilhørende jorde blev dyrket af plejerne og de arbejdsduelige indlagte, som en del af behandlingsstrategien. Kirkegården ved Jydske Asyl blev dog alligevel placeret på asylets egen jord, og blev formelt indviet i 1854, hvor hospitalets opsynsmand, Jacob Christian Dannerup, blev begravet som den første. Siden da er der blevet foretaget i alt 2.147 begravelser på kirkegården ved Jydske Asyl. Den sidste patientbegravelse fandt sted den 19. juni 1957. Senere samme år blev kirkegården nedlagt som begravelsesplads. Den sidste begravelse på kirkegården fandt dog først sted 5 år senere, den 17. april 1962, hvor stedets tidligere overlæge, Aage Thune Jacobsen, blev begravet efter en særlig tilladelse.

Af kirkegårdens begravelsesprotokoller fremgår det, at der i flere tilfælde er beregnet plads til – og begravet - pårørende til nogle af de patienter, der fik deres sidste hvilested på hospitalets kirkegård.

Kirke og kapel

Hospitalets kirkesal var planlagt i forbindelse opførelsen af de første bygninger, men blev – grundet et stramt budget – først indrettet og taget i brug i 1857. I 1922 ansøgte hospitalets daværende overlæge, Aage Thune Jacobsen, Aarhus Stift om tilladelse til, at der blev oprettet et menighedsråd ved hospitalskirken. Det blev dog aldrig til

noget; og det er uvist om det skyldtes intern uenighed i hospitalsledelsen, om hvorvidt patienterne skulle være valgbare til et sådant menighedsråd. Der er stadig knyttet en hospitalspræst til kirken.

Kapellet på kirkegården blev opført i perioden 1888-1889 og er tegnet af Wilhelm Th. Walther. I tilknytning til kapelsalen var indrettet et obduktionslokale, hvor de afdøde blev obduceret inden begravelsen. I kælderens under kapellet var der i de senere år indrettet et hospitalslaboratorium med forskellige forsøgsdyr, bl.a. mus. Det skete af og til, at de pårørende klagede over, at de havde set mus eller rotter i forbindelse med en begravelsehandling i kapellet.

Siden nedlæggelsen

Kirkegårdens oprindelige anlæg var en ca. 150 m. lang og 50 m. bred kile, nordøst for de oprindelige hospitalsbygninger. Anlægget var næsten korsformet, med en central længdeakse i øst/vest gående retning, krydset af en nord/syd vendt akse. I korset hvor de to akser mødtes, var der et cirkulært anlæg, som blev gravplads for tre af hospitalets overlæger; bl.a. Harald Selmer.

Siden kirkegården blev nedlagt som aktiv begravelsesplads i 1957, er der sket flere ændringer. I 1960'erne, blev der anlagt en grusvej hen over en del af kirkegårdsarealet og kirkegårdens port mod vest blev fjernet for at give adgang for større køretøjer. Jernlågerne fra den gamle port er nu opstillet ved en nedlagt indgang til kirkegården. Kirkegårdens kapel fra 1889 blev revet ned i 1970 for at give plads til en vendeplads. Ved opførelsen af et revaliderings værksted i 1980'erne, blev kirkegården adskilt fra den øvrige del af hospitalsparken, som den hidtil havde været en integreret del af. De fleste af kirkegårdens gamle, karaktergivende træer er også forsvundet undervejs, dels p.g.a. elmesygen, men også for at lette plejen af området. I dag er der 235 gravminder tilbage; 189 er ens cementstøbte liggester og resten er opretstående gravminder i forskellig størrelse og materiale. Alle gravminder blev restaureret af Psykiatrisk Hospitals museum i perioden fra 2004 til 2007; hvor bl.a. de cementstøbte liggester blev hævet, så de ligger på skrå over græsniveau og alle inskriptioner blev malet op. Museet forsøgte i samme periode at få kirkegården fredet, dog uden held.

Hverken ved opførelsen af de nye bygninger, nedrivningen af kapellet eller ved anlæggelsen af grusvejen, er der taget noget videre hensyn til kirkegårdens samlede æstetik og historie. Hvis kirkegården havde været beskyttet af den kirkelige lovgivning, ville det formentlig ikke have været muligt at gennemføre så drastiske ændringer på - og omkring - kirkegårdsarealet.

Museum Ovartaci

Museum Ovartaci holder til i en af de fredede Bindsbøllbygninger. Museet har som formål, dels at fortælle psykiatriens og hospitalets historie, ved at indsamle, bevare og formidle effekter med relation til dansk psykiatrihistorie. Men også at vise kunst, tekster og håndværk, der er skabt af mennesker med psykiske lidelser; bl.a. af hospitalets egne patienter. Museet driver flere kreative værksteder, der er åbne for hospitalets patienter og andre psykiatribrugere.

Museet har sit navn efter kunstneren Louis Marcussen, bedre kendt som Ovartaci, der var indlagt på hospitalet i 56 år, fra 1929 til han døde 91 år gammel i 1985. Mange af hans værker kan ses på museet.

Illustration: 'The Woman in the Centre' af Ovartaci. Venligst udlånt af Museum Ovartaci.

Den gule markering viser kirkegårdens beliggenhed. De mørkegrå bygninger øverst, nær kirkegården, er Bindsbølls fredede hospitalsbygninger. Den nye bebyggelse, kaldet Parkkvarteret, vil komme til at ligge præcis, hvor kirkegården ligger i dag. Illustration fra www.dnu.rm.dk

En kirkegård i klemme

Det er ikke billigt at opføre et nyt supersygehus - og da slet ikke, hvis det også skal leve op til betegnelsen "super". Kirkegården ved Psykiatrisk hospital i Risskov ejes af Region Midt, der er i fuld gang med opførelsen af det nye supersygehus i Skejby. En lille del af finansieringen af det nye supersygehus skal komme fra salget af de gamle hospitalsbygninger i Risskov, inklusive hospitalspark og kirkegård, der af en lokal ejendomsmægler skønnes at være ca. 100 millioner kroner værd. Risskov ligger tæt på Aarhus C og har hurtig forbindelse til midtbyen via lokaltoget fra Grenå. Og med en beliggenhed tæt ved skov og strand og med en næsten uhindret udsigt ud over Aarhus Bugt, er hospitalsgrunden et særdeles attraktivt prospekt for et nyt boligbyggeri. Efter et udbud, valgte Region Midt i 2014 Arkitema Architects' forslag til bebyggelse af det gamle hospitalsområde. Bindsbøll's gamle hospitalsbygninger er fredede og skal bevares. Arkitemas forslag kaldes Bindsbøll-byen og består dels af en renovering og ombygning af de fredede hospitalsbygninger, samt 3 nye boligkvarterer med hver

sit tema. Ét af disse nye kvarterer er placeret præcis, hvor kirkegården ligger i dag. Aarhus Kommune er nu, med baggrund i Arkitemas projekt, gået i gang med udarbejdelsen af en ny lokalplan for området. Inden da var der, i forundersøgelserne, indhentet en udtalelse fra bl.a. Aarhus Stift, hvor den daværende biskop, Kjeld Holm, ikke kunne se noget galt i, at kirkegården blev ryddet og at arealet blev anvendt til boligformål. Eneste krav fra Aarhus Stift var, at de tilbageværende gravminder blev samlet i et lapidarium andetsteds i Hospitalsparken.

Den nuværende hospitalspræst, Anna Bojsen-Møller, kontaktede i 2014 Slots- og Kulturstyrelsen, med henblik på at få kirkegården fredet, men fik afslag. Slots- og Kulturstyrelsen ønskede heller ikke at frede den nedlagte kirkegård, idet man ikke vurderede den som værende bevaringsværdig: "Kirkegården fremstår i dag væsentligt ændret uden sin oprindelige aksiale stitstruktur, kapel og visuelle forbindelse til parken. Det er derfor Kulturstyrelsens vurdering, at den næppe har de arkitektoniske eller kultur-historiske

Kirkegården anno 1902. Gravene blev dengang forsynet med et trækors og ved hvert kors var der et lille plantebed. Venligst udlånt af Museum Overtaci.

Kirkegården ved Nykøbing Sjællands Psykiatriske hospital er fredet

Kirkegården ved Nykøbing Sjællands Psykiatriske hospital blev fredet som et samlet anlæg i 2007. I begrundelsen for fredningen nævnes bl.a.: ”Kapellet ved Nykøbing Sjællands Psykiatriske hospital bestående af kapel og kirkegård med stendige og jernlæge, har såvel de arkitektoniske som de kulturhistoriske værdier, der kan begrunde en fredning”... ”Kapel og gravplads fremtræder som et samlet anlæg. Gravpladsens arkitektoniske udformning med stendige og gravstens i koncentriske buer om en oldtidsgrav er et overordentligt fint eksempel på et beskedent anlæg. De bærende fredningsværdier knytter sig især til kapellets sammensatte ydre fremtoning og til kapelrummet med pilastre, dørpartier og vinduer. Hertil kommer gravpladsen med stendiget og gravenes koncentriske halvbuer.”

Kilde: www.kulturarv.dk

”kvaliteter, som en fredning kræver”, fremgår det bl.a. i afslaget. Derudover henviste Slots- og Kulturstyrelsen til at kirkegården ved Psykiatrisk Hospital i Nykøbing Sjælland allerede er fredet – og at det derfor ikke er nødvendigt at frede flere af den slags her i landet.

De instanser, der på et tidligere tidspunkt kunne have bremset eller foranlediget ændringer i byggeplanerne, med henblik på at bevare kirkegården, har således ikke ønsket at gøre det. Og da heller ikke den offentlige høring i løbet af efteråret 2015, medførte tilstrækkeligt højroastede indsigelser til fordel for en bevarelse af kirkegården, er den nu i overhængende fare for at skulle fjernes, for at give plads til det nye boligområde.

Protester i 11. time

Det er først nu i den 11. time, at der er kommet mere tungtvejende protester mod nedlæggelsen og bebyggelsen af kirkegården: Den nye biskop i Aarhus stift, Henrik Wigh-Poulsen, deler ikke den tidligere biskops holdning: ”Kirkegården har en historisk og etisk dimension. Det er samfundets måske mest udstødte, der er begravet her, og dem skal vi ikke glemme. Jeg bryder mig heller ikke om et lapidarium, da det er som at putte de døde på museum” udtaler han blandt andet til Aarhus Stiftstidende. Også Elof Westergaard, der er formand for Foreningen for Kirkegårds-kultur og biskop i Ribe Stift, fraråder at kirkegården nedlægges og bebygges, med henvisning til de kulturhistoriske og menneskelige hensyn. Flere lokale præster, provst og menighedsråd advarer nu også mod at kirkegården nedlægges og bebygges: Menighedsrådet i Risskov foreslår endda at kirkegården bliver genåbnet og udvidet, med henvisning til, at der kan komme til at mangle plads på sognets kirkegård i Risskov: Menighedsrådet og provsten i Risskov opfordrer derfor kommunen til at overveje hvordan man også i fremtiden vil imødekomme både nye og allerede bosatte Risskov-borgeres ønske om en gravplads i lokalområdet.

Denne udsigt og en beliggenhed tæt på Aarhus C, har bragt den nedlagte kirkegård ved Psykiatrisk Hospital i Risskov i fare for at blive ryddet, til fordel for et nyt boligbyggeri.

Tegningen tv. viser kirkegårdens port, der blev fjernet i 1960'erne. Tegningen th. viser bl.a. kirkegårdens kapel, der blev revet ned i 1970. Begge tegninger er udført af en af hospitalets patienter, Søren Knudsen. Venligst udlånt af Museum Overtaci.

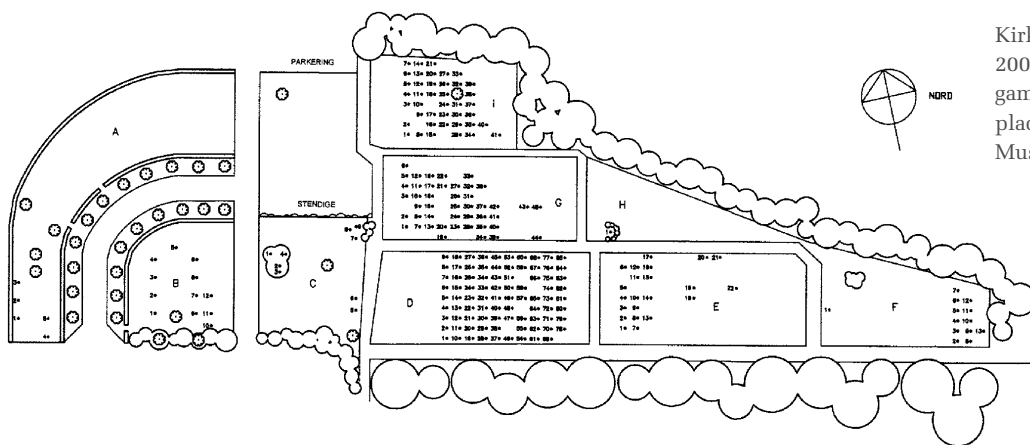
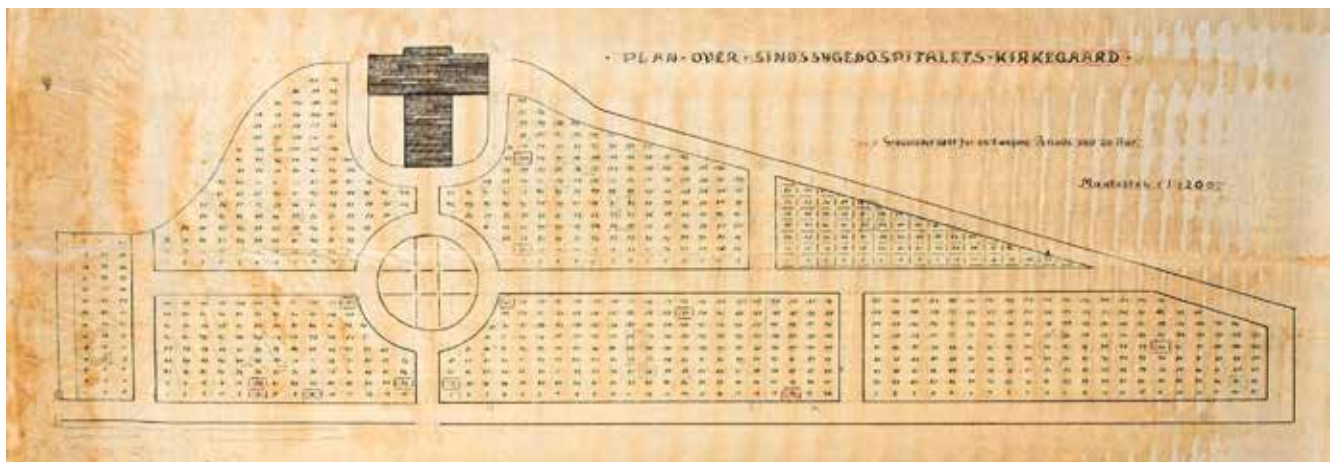

I dag er der 189 ens cementstøbte liggester tilbage; resten af de i alt 235 gravminder på kirkegården er opretstående gravminder i forskellig størrelse og materiale.

Den sidste begravelse på kirkegården fandt sted i 1962, hvor hospitalets tidligere overlæge, Aage Thune Jacobsen, blev begravet efter en særlig tilladelse.

Kirkegårdsplan anno 1867 og 2006. Den grå markering på den gamle tegning viser kappellets placering. Venligst udlånt af Museum Overtaci.

Det er ved at være absolut sidste chance, hvis kirkegården ved Psykiatrisk Hospital i Risskov skal bevares. Aarhus Kommune fremlægger og behandler i løbet af efteråret 2016 det nye lokalplanforslag for området. Og hvis ikke dette lokalplanforslag forhindrer opførelsen af nye boliger på den del af området, hvor kirkegården ligger, vil endnu en af de gamle institutions kirkegårde forsvinde.

Kilder:

www.ovartaci.dk

www.stiften.dk

www.kristeligt-dagblad.dk

www.lokalplanerweb.aarhuskommune.dk

www.dnu.rm.dk ■

Temadag om institutionskirkegårde

Foreningen for Kirkegårdskultur afholder temadag om institutionskirkegårde den 10. oktober i Risskov. Programmet er under planlægning - det udsendes til medlemmerne, samt offentliggøres på www.kirkegaardskultur.dk, når det er færdigt.

Med lukningen af det psykiatriske hospital i Risskov er også Museum Overtaci's fremtid usikker: Museet har til huse i de gamle, fredede hospitalsbygninger, der skal renoveres og ombygges til boliger.

Ny støj reduceret STAMA-HTF Løvsuger

STAMA-HTF Løvsuger, model MK 8

- Med elektrisk fremdrift og 13 hk B&S Vanguard motor
- Overholder arbejdsmiljø kravene omkring støj

- 6 m 6" flexslange med letvægts sugehåndtag og slangemagasin

HTF Farmer Truck

- Fås med benzin eller el-fremdrift
- Med 3-vejs tip
- Pålidelig og let at betjene

STAMA-HTF Mini Truck

- Knækstyret el-køretøj med lille venderadius
- Servostyring
- Stort tilbehørsprogram

NESBO Miljørive, model MR 125

- Skuffer, river og planerer i én arbejdsgang
- Fås i størrelsen 100 - 200 mm

NESBO Ukrudtsbrænder, model GF 1000

- Effektiv og miljørigtig ukrudtsbekæmpelse
- Udviklet til langvarig drift
- Fås både som "walk-behind" og til traktor og redskabsbærer

Se og prøv det store udvalg af STAMA og HTF maskiner hos nedenstående forhandlere.

Almas Park & Fritid, Ålborg / Brønderslev
Lyngfeldt A/S, Hadsten
Anker Bjerre A/S, Holstebro
Herning Skov, Have & Park, Herning

Vemas A/S, Vejle
Varde Have og Skovmaskiner ApS, Varde
Hans Holm A/S, Tinglev
Sønderborg Skov - Park og Have ApS, Sønderborg

Glamsbjerg Maskin Center A/S, Glamsbjerg / Svendborg
Havdrup Maskinforretning A/S, Havdrup

KIRKEGÅRDEN PÅ HART ISLAND

Af Lene Halkjær Jensen,
lene.bladet@mail.dk

Hart Island (nederst th.) er 1,6 kilometer lang og ca. 400 meter på det bredeste sted. Ud over kirkegården, er her ikke meget andet end gamle forfaldne bygninger fra tidligere tiders brug. Foto: Doc Searls, CC BY 2.0

Den lille ø Hart Island ligger i Long Island Sound ud for New York-bydelen Bronx. Her ligger verdens største skattefinansierede fattigkirkegård.

Kirkegården er udelukkede beregnet for de borgere i New York City, der enten er fuldstændigt ubemidlede, ikke kan identificeres, eller hvor man ikke kan finde frem til de pårørende. Hvert år bliver der nedsat omkring 1.500 kister i massegrave på Hart Island, hvoraf ca. 1/3 af dem er dødfødte og spædbørn. I alt er der begravet mere end 1 million mennesker på kirkegården på Hart Island.

De dødes fængsel

Kirkegården drives af New Yorks fængselsvæsen og ar-

bejdet på kirkegården varetages af indsatte fra fængslet på Rikers Island. Og som i et rigtigt fængsel, kan man ikke bare besøge kirkegården. Der findes ingen former for offentlig transport til Hart Island og den eneste lovlige mulighed for at komme der ud, er ved at få tilladelse til at komme med den båd, der fragter kisterne til øen. Besøgende til kirkegården skal derfor kontakte fængselsvæsenet - New York Department of Correction - for at aftale transport til øen. Den 3. torsdag i hver måned, er der mulighed for at komme med båden til Hart Island, hvis der altså er plads...

Kirkegården og øen har ikke nogen form for faciliteter og det er ikke tilladt at besøge de enkelte gravpladser, selv om man har fundet frem til hvilken massegrav, ens

pårørende er begravet i. Nær havnen på Hart Island er der lavet et simpelt lille udsigtspunkt, hvorfra man kan se ud over kirkegården – og tættere på gravpladserne må man ikke komme.

”City Burial”

Offentlighedens kendskab til forholdene på Hart Island er begrænset, og det er langt fra alle, der af økonomiske årsager er nødt til at lade deres pårørende få en såkaldt ”City Burial”, der er helt klar over de barske vilkår, det medfører efterfølgende. Den store andel af børnebegravelser på Hart Island dækker over det faktum, at mange, f.eks. enlige mødre, ikke har råd til at betale for begravelsen af deres børn på en almindelig privat drevet kirkegård. Der ses også adskillige eksempler på at en afdød, hvor man ikke i tide har kunnet finde frem til de pårørende, bliver begravet på Hart Island. Af samme årsag, bliver der flyttet en del kister fra kirkegården, efterhånden som de pårørende finder ud af, at en slægtning er blevet begravet her. Selve opgravningen af kisten koster ikke noget – og på New York Department of Correction’s hjemmeside, kan man finde

en detaljeret beskrivelse af ansøgningsproceduren...

Hart Island Project

Siden 1994 har Hart Island Project hjulpet pårørende med at finde frem til slægtninge, der er begravet på Hart Island. Gruppen bag Hart Island Project arbejder også på at udbrede kendskabet til vilkårene for kirkegården på Hart Island og for at forbedre adgangsforholdene for de pårørende. I 2008 fik Hart Island Project aktindsigt i kirkegårdens protokoller fra 1985 og frem til 2007, og i 2013 blev listen over de begravede, i perioden fra 1977 og frem til nu, gjort søgbar online på New York Department of Correction’s hjemmeside.

På lang sigt arbejder Hart Island Project på at driften af kirkegården flyttes over til New York City’s Parkafdeling og at øen bliver en offentligt tilgængelig mindepark, der kan fungere som et grønt åndehul for alle byens borgere. Men hensynet til at holde omkostningerne ved den skattebetalte kirkegårdsdrift så lave som muligt, gør dét til en langsommelig og besværlig proces. ■

BEHØVER VEJEN TIL KIRKEN AT VÆRE BESVÆRLIG?

Mørke kirke

INGEN LØSE STEN
DE ER LIMET FAST

Grene Naturkirkegård

En fast belægning giver fordele såsom:

- Let og ubesværet gang.
- Ingen støv.
- Fast belægning, ingen løse sten.
- Arkitektonisk flot løsning.
- Langt mindre vedligeholdelse.
- Passer godt ind i naturen.
- Lang holdbarhed.

DANSK OVERFLADEBEHANDLING I/S
Rugårdsvej 206 5464 Brenderup
Tel. 6444 2533 dob.dk

DOB I/S
Dansk Overfladebehandling

KVALITET - OG TID TIL OMHU

HIMMELSKE DAGE

København

Af Lene Halkjær Jensen, lene.bladet@mail.dk
Illustration fra www.himmelskedage.dk

Når festivalen 'Himmelske Dage' løber af stabelen i København i Kristi Himmelfartsdagene d. 5. – 8. maj, vil der være masser af forskellige oplevelser i Københavns indre by; bl.a. en strandkirkegård på Rådhuspladsen.

De 'Himmelske Dage' er de seneste i rækken af Danske Kirkedage, der har været afholdt hvert 3. år siden 1968. Danske Kirkedage har været afholdt i forskellige byer rundt om i landet – og i år er det i København. Kirker, pladser og kulturinstitutioner i den indre by vil danne rammen om gudstjenester, koncerter, foredrag, debatter, udstillinger, workshops og meget andet – og der vil være noget for enhver smag og aldersgruppe. Og altså også en strandkirkegård på Rådhuspladsen...

I forbindelse med udstillingen 'Fremtidens Kirkegårde' på Kerteminde kirkegård i efteråret 2015, havde forskellige kunstnere givet deres bud på et gravminde til en kirkegård i strandkanten. Strandkirkegården og dens gravminder bliver i løbet af de 'Himmelske Dage' udstillet på Rådhuspladsen, sammen med en workshop, hvor børn inviteres til at udforme deres bud på et gravminde.

Man kan se meget mere om de mange forskellige arrangementer på www.himmelskedage.dk

Danske Kirkedage

Danske Kirkedage har til formål på bredest mulig økumenisk basis at samle mennesker om og til kristen forkyndelse samt til åben meningsudveksling, hvor man i fællesskab behandler kirkens opgaver og problemer i verden med henblik på praktisk engagement i samfundet – lokalt, nationalt, internationalt og økumenisk.

Danske Kirkedage sigter mod at styrke deltagerne i deres kristenliv i hverdagen og til medansvar for forkyndelsen af evangeliet og for tjenesten for mennesker i deres aktuelle situation.

Danske Kirkedage arrangeres af Danske Kirkers Råd, der med 15 kirker og 45 kirkelige organisationer og mellemkirkelige stiftsudvalg er den bredeste og største økumeniske organisation i Danmark.

Kilde: www.kirkedage.dk og www.danskekirkersraad.dk

Vi er dem med
det
brede sortiment

- Buske, træer, stedsegrønne samt hække
- Rhododendron og surbundsplanter
- Roser, stauder, græsser og bunddække

Vejenbrød Planteskole A/S

Vejenbrødvej 25 - 2980 Kokkedal - Tlf. 48 28 01 77 - Fax. 48 28 01 96
www.vp-as.dk - salg@vp-as.dk

Wad
LANDSKABSARKITEKTER A/S

Skovkirkegårde
Naturkirkegårde
Udvidelser
Omlægninger
Kirkegårdsinventar
Helheds- & Udviklingsplaner

Peder Skrams Gade 39
8200 Århus N
www.wadlandskab.dk
T. 86 52 17 77
post@wadlandskab.dk

Kirkegården er vores speciale, kontakt os
for referencer eller uforpligtende samtale

 Lynge Naturgødning ApS

e-muld

**Muld • Spagnum • Barkflis • Træflis
Topdressing • Grus • Granitskærver**

Levering med lastbil eller afhent selv
Container udlejning

- også
i bigbags

www.l-n-g.dk

Slangerupvej 16 · 3540 Lynge · 48 18 73 50

Digitalt Kirkegårdskort

OPMÅLING I HELE
DANMARK

13	123	127	256	260	264
14	124	128	257	261	265
15	125	129	258	262	266
16	126	130	259	263	267

- Opmåling
- Kort
- Plejeplaner
- Rådgivning
- Protokoller
- Afsætning
- Ajourføring
- Nummerering
- 25 års erfaring

Landinspektørcentret A/S

Nygade 46 - 7400 Herning - tlf. 97 12 36 88
herning@lcdk.dk - www.lcdk.dk

Hjorthede

Ensartet taks og thuja - hvert år!

Finkvistet
Ensartet
Tæt vækst

NYHED
Oprindelig
dansk taks!

Kårede
afstamminger!

Thuja occidentalis
Hjorthede L.228
Taxus baccata
Hjorthede L.227

Hjorthede Planteskole A/S
Tlf. 86686488 * mail@hjorthede.dk

 Hasselholm AB

Professionel rod-, stød- og stubfræsning gennem 34 år

Hækfræsning

er et af vore mest efterspurgte fræseprodukter
når man skånsomt og effektivt vil fjerne rødderne
fra et vildvokset buskads eller en gammel hæk.

Hasselholm AB - Box 263 - SE-441 25 Alingsås
Tel. +46 (0)322-502 90 Fax +46 (0)322-551 80 -
www.hasselholm.se - info@hasselholm.se
Vort gratisnummer: 80 88 12 16

BEGRAVELSESOMRÅDET SOM LANDSKABSARKITEKTUR

- VARIATION, VIRKEMIDLER, MULIGHEDER

Af Jens Zorn Thorsen

Illustrationer fra Rannveig Søndergaard Holms Phd-afhandling

Phd-afhandling af den norske landskabsarkitekt Rannveig Søndergaard Holm i 2015.

Rannveig Søndergaard Holms Phd-afhandling er et forskningsprojekt med en designtilgang, som omhandler den fysiske udformning af begravelsesområdet som gravstederne befinder sig i. Afhandlingen er udført ved Institut for landskabsplanlægning, NMBU, Norge.

Rannveig Søndergaard Holm er ansat i konsulentfirmaet Asplan Viak, Norge.

Begravelsesområdet er et særligt sted og for at det skal fremstå som noget særligt, må landskabsarkitekten, som designeren af gravstedsområderne, have en bevidsthed om begravelsesområdets virkemidler.

Hensigten med projektet er ikke at give et svar på hvordan nutidige begravelsesområder skal udformes. Forskningen er derimod et bidrag, der skal dokumentere de eksisterende kvaliteter og vise muligheder for at videreudvikle disse kvaliteter.

Forskningen har to formål: Udvikling af kompetencer og

udvikling af metoder indenfor landskabsarkitektur.

Udvikling af kompetencer:

- Forskningen giver udøvende landskabsarkitekter et kendskab til variationerne, forståelsen for mulighederne og en bevidsthed om virkemidlerne indenfor udformningen af begravelsesområdet.
- Projektet tager sit udgangspunkt i udvalgte eksisterende begravelsesområder i Danmark, Sverige og Norge. Begravelsesområderne er besøgt og bearbejdet for at styrke den æstetiske forståelse af begravelsesområdernes udforming.
- Forskningsresultatet skal fungere som en inspirationskilde for landskabsarkitekter og bidrage til udvikling af mulighederne indenfor udformningen af især begravelsesområder, men også indenfor andre landskabsarkitekturfaglige opgaver.

Udvikling af metoder:

- Projektet skal give forskende landskabsarkitekter et kendskab til forskningsmetoder som tager udgangspunkt i projekterende landskabsarkitekters arbejdsmetoder.
- Undersøgelse, fotografering og afprøvning ved hjælp af modeller er centralt i forskningen og er medvirkende til at projektet udvikler relevant viden i forhold til det praktiske arbejde med landskabsarkitektur.
- Forskningsresultatet er også et bidrag til metodeudvikling indenfor området "Research by Design".

Begge formål tager udgangspunkt i den projekterende landskabsarkitektur. Samtidig følger projektet de akademiske standarder og samlet set kan forskningen bidrage med viden til de udøvende landskabsarkitekters faglige fællesskab, samtidig med at den bidrager til opbygning af viden indenfor en akademisk praksis.

Resultatet er en eksempelsamling af undersøgelses fotografier fra eksisterende gravstedsområder, modelbilleder og billedtekst som synliggør virkemidlerne. Eksempelsamlingen er inddelt i 5 overordnede virkemidler: gulvflader, gravminder, rumdannelser, terrænvarianter, træer og skov.

Fotografierne viser eksisterende gravstedsområder. Enkelte af gravstedsområderne er verdenskendte, andre er kun kendt i lokalmiljøet. Flere af gravstedsområderne er et ud af mange lignende eksempler og andre er unikke. Nogle fotos viser detaljer, andre viser helheder. Flere eksempler er tydelig tegnet med et underliggende formgreb og mange andre er blevet til over tid. I nogle situationer er det vinter og andre gange er det sommer. Variationen er netop det

som bliver uddybet.

”Modelfotografierne viser gravstedsarealene i en forenklet udgave og en fortolket variation. De har været igennem en forskningsproces. Gennem modelarbejdet trækkes det særegne frem. Gravstedsarealene har i modellerne et tydeligt formsprog og en tydelig karakter. Derfor bliver gravstedsområderne lettere at forstå.”

Til sidst synliggøres andre måder at sortere gravstedsområderne på. Denne nye inddeling giver indblik i andre perspektiver på gravstedsarealene.

Et eksempel i kategorien gravminder :

Foto 1: Er et kompakt urnegravfelt i mindre skala, hvor mindre gravminder står samlet i tætte rækker. På hver side af de seks gravrækker afsluttes begravelsesområdet med en enkel gravminderække som tegner en buet linje. Et træ markerer afslutningen i hver ende af begravelsesområdet. Gravminderækkens buede linjer tegner en afrundet form. Med den fuldendte form opstår en samhørighed i mellem gravminderne. Fotografiet er taget fra oven således at hele den buede form bliver tydeligst (Os gravlund, Halden, Norge.)

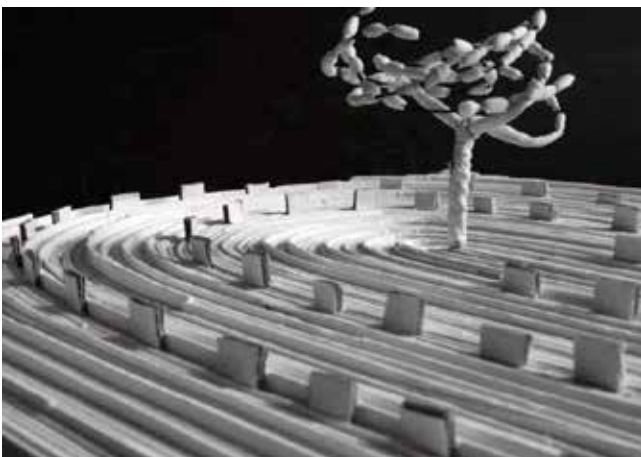

Foto 2: I modellen er effekten af gravminde opstillingen forstærket ved at lade to gravminderækker tegne den buede linje som afslutter begravelsesområdet. Også her står gravminderne relativt tæt i rækkerne. Afstanden mellem de forskellige gravminderækker har samme dimension som en kistegrav således at begravelsesområdet breder sig over et større område. Modellen viser en luftig variant af den samme formidé. I modellen er det lagt ekstra linjer ind i bakken som ligger parallelt med gravminderækkerne. Dette er en effektiv fortolkning som understrejer helhedsformen og samhørigheden mellem gravminderne. (Modellfoto. Os gravlund, Halden, Norge.) ■

NY BRANCHESTANDARD FOR DRIFT AF GRØNNE OMRÅDER

Tekst: Jan Langmach Nielsen, jln@horsenskirkegaarde.dk
Kirkegårdsleder, Horsens Kirkegårde

Driftsstyring handler ikke kun om den traditionelle kassestyring af økonomi og ressourcer, det handler også om at forholde sig styringsmæssigt til sammenhængen mellem økonomi, ressourcer, kvalitet og arbejdsmængde.

Alle kirkegårde bør have en plejeplan. En plejeplan indeholder kvalitetsbeskrivelser for driften, som bør udarbejdes med udgangspunkt i en landsdækkende anerkendt branchestandard.

Hvis du skal i gang med at udarbejde en plejeplan for din kirkegård, bør du tage udgangspunkt i "Kvalitetsbeskrivelser for kirkegårde" og "Praktisk håndbog i kirkegårdsdrift" udgivet i år 2010. Men vær samtidig opmærksom på, at der nu er der udkommet en helt ny og opdateret branchestandard for drift af grønne områder.

Kvalitetsbeskrivelser, normer og standarder for drift af grønne områder, er ikke en ny ting. Det har eksisteret gennem flere årtier, i stort set hele den grønne branche. Kvalitetsbeskrivelser for grøn drift, er i dag et helt almindeligt og anerkendt driftsstyringsredskab i både statslige og kommunale parkforvaltninger og hos private anlægsgartnere.

Den nye branchestandard "Kvalitetsbeskrivelse for drift af grønne områder 2015", er en videreudvikling af "Kvalitetsbeskrivelsen for drift af grønne områder" fra 1998, som var udviklet fra Danske Anlægsgartnernes "Pleje af grønne områder" fra 1989, som igen byggede på den faglige udvikling i 80'ernes Danmark og Sverige hvor begrebet "plejeniveauer" blev afløst af "præg" og "elementer".

Samler 15 års konkret erfaring

Den nye branchestandard samler mere end 15 års konkret erfaring med brug af en lang række forskellige lokaltilpassede udgaver af de landsdækkende kvalitetsbeskrivelser fra 1989 og 1998.

De lokale udgaver var begyndt at blive for uensartede. Der var behov for, at stramme op på den fælles faglige terminologi (branchens "fagsprog"). Men samtidig, er det klarere formuleret i den nye branchestandard, at ikke alt kan rummes i en fælles standard. Der skal foretages en

lokal tilpasning af kvalitetsbeskrivelserne, før de er anvendelige som redskaber til driftsstyring hos den enkelte lokale forvaltning.

Kvalitetsbeskrivelserne kan heller ikke stå alene i forvaltningens samlede driftsstyringssystem, de skal suppleres med og integreres i styringen af økonomi, ressourcer, mængder og kortmateriale (GIS).

Driftsstyring – Hvad får man for pengene

Det kan undre mig, at kirkegårdsområdet, gennem så mange år, tilsyneladende har stået helt uden for denne faglige udvikling af redskaber til grøn driftsstyring. Men jeg tror, at udviklingen kommer.

Provstierne, menighedsrådene og kirkegårdsforvaltningerne, er langsomt begyndt at få et større fokus på, at driftsstyring på kirkegårdsområdet ikke kun handler om den traditionelle kassestyring af økonomi og ressourcer, som man hidtil har styret efter.

Det handler også om, at kunne styre og dokumentere indholdet - altså hvad man får for pengene.

For mange kirkefolk kræver dette en helt ny tankegang, hvor man på en helt anderledes nuanceret og analytisk måde end hidtil, forholder sig styringsmæssigt til sammenhængen mellem økonomi, ressourcer, kvalitet og arbejdsmængde.

Læs mere om den nye branchestandard for drift af grønne områder: http://nyheder.ku.dk/alle_nyheder/2016/02/ny-branchestandard-for-drift-af-groenne-omraader/ ■

Kvalitetsbeskrivelser for drift af grønne områder 2015

Kvalitetsbeskrivelser for drift af grønne områder 2015 er udgivet af Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning på Københavns Universitet i samarbejde med Park- og Naturforvalterne og Danske Anlægsgartnere.

Arbejdsgruppen bag rapporten er: Christian Philip Kjøller, Palle Kristoffersen, John Nørgaard Nielsen, Kim Tang, Martin Højholt, Steen Himmer, Jan Langmach Nielsen og Jesper Bavngaard.

Rapporten kan findes på:
http://nyheder.ku.dk/alle_nyheder/2016/02/ny-branchestandard-for-drift-af-groenne-omraader/

SOKKELSTEN SØGES

Vi i gang med et tilgængelighedsprojekt på Vissing Kirkegård.

I den forbindelse skal vi bruge 250 sokkelsten i forskellige størrelser og farver.

Kender du til en kirkegård, der har sokkelsten tilovers?

Kontakt :

Kirkegårdsleder Thomas Jensen,
på tlf. 8698 0424 eller mail:
kirkegaarden@hadstensogne.dk

Vissing Menighedsråd

Stangsakse

ARS
Beskæringsudstyr

SITAS.DK · 44 65 05 65

Knivtandssave

Topsave

AVANT®
Danmark

Stort online redskabsprogram
Stort brugtmarked

7 læsser serier

www.avant.dk

Kontakt din lokale forhandler:

Jylland - Tlf: 8695 7522 - Låsby

Sjælland - Tlf: 5965 6037 - Hørve

www.birk-holm.dk

Komplette leverancer
af planter til din kirkegård!

Birkholm Planteskole A/S
Tlf. +45 48 17 31 26 · birk-holm@birk-holm.dk

BIRK

HOLM

SikkerVand®

Norðic®

NY FOLDER

www.graefteplanter.dk

JMM GROUP

WEIDEMANN

YANMAR

AMMANN

ATN

En perfekt hjælper til opgaverne på kirkegården

Slip for støj- og lugtgener med en elektrisk minilæsser

eHoftrac

WEIDEMANN eHoftrac:

- 100 % elektrisk • Egenvægt 2350 kg / tiplast 1348 kg
- Ca. 50 % besparelse i forhold til diesel-version

Søren	Midt- og Nordjylland	20 32 70 34
René	Midt- og Nordjylland	51 35 13 60
Peter	Syddjylland/Fyn	20 25 88 98
Henning	Vestjylland	21 42 66 76
Hans Peter	Sjælland	40 30 75 49

STEMAS   Medlem af Maskinleverandørerne det blå stempel

www.stemas.dk
stemas@stemas.dk

MARKEDETS STÆRKESTE PARTNER

member of JMM GROUP, Scandinavia

ELEKTRISK KIRKEGÅRDSBØR

CONTRACTOR

EL-BØR

Vare-nr. 8153876

CONTRACTOR - ELEKTRISK KIRKEGÅRDSBØR

Contractor El med tip den letteste mini-dumper på markedet.

Autostyr dvs. styring af maskinen uden brug af fysiske kræfter. Parkeringsbremse. Fuldstændig lydløs kørsel og trinløs justering af hastigheden. Indhold i liter 200 liter. Indhold i kg 500 kg.

Contractor er den klassiske minidumper tilført den nyeste teknik, som matcher tidens krav til funktionalitet, sikkerhed og arbejdsmiljø. **Ring for uforpligtende demonstration.**

Dan Sand

RING 96 56 41 00

DSN AS
N.A. JENSENSVEJ 1.
TORNBY
9850 HIRTSHALS
WWW.DANSAND.COM

Alle priser er eks. moms og fragt. Forbehold for trykfejl & prisstigninger.

Undgå ukrudt - spar gødning og arbejdstimer

Champost®.dk

Champost Jordforbedring

- Komposteret og pasteuriseret hestemøg
- Ukrudtsfri
- Naturlig gødning
- Porøs jord

Anvendelse:

- Afdækning (5-7 cm) ved stauder, træer, hæk og blomster (forhindrer ukrudt)
- Ved plantning anvendes 1/4 Champost Jordforbedring
- Jordforbedring af en tung, leret og træt jord

Ann, Holstebro Kirkegaard

Topdækker kirkegårdens surbundsbede med Champost Surbundsjord.

Ann Dora, Viborg Kommune

Foretrækker Champost Jordforbedring til staudebudet på Borgervold.

JESPERHUS DK

”MIN SIDSTE VILJE” PÅ KIRKEGÅRDEN – HVORFOR IKKE?

Tekst: Helle R. Andresen, hra@skk.dk
Silkeborg Kirkegårde og Krematorium

Kirkegårdskontoret i Silkeborg har udarbejdet, og udleverer mindst 200 eksemplarer af ”Min sidste vilje” om året. Det har affødt kommentarer om, at vi blander os i bedemændenes domæne. Men vi finder det naturligt at give borgerne råd og vejledning om det, vi har forstand på: højtideligheden ved dødsfald, samt valg af gravsted.

Når man tjekker begravelsesforretningernes hjemmesider, finder man næsten altid en eller anden udgave af ”Min sidste vilje” – jævnfør også artikel om emnet i Kirkegården 2016/1.

Men når man tjekker kirkegårdenes hjemmesider, er det svært at finde ”Min sidste vilje”.

Vi oplevede, at borgere kom på kirkegårdskontoret og spurgte efter ”Min sidste vilje”. De var forundrede over, at vi ikke havde en. Det ledte til, at vi udarbejdede en, ud fra de ydelser vi kan tilbyde.

Fra Silkeborg kirkegårdskontor har vi de seneste 2 år udleveret skemaet, hvor man kan beskrive sine ønsker når man skal herfra: kiste eller urne? Hvilke salmer? Hvilken type gravsted, osv.

Borgerne har taget rigtig godt i mod initiativet, og ofte får vi en god snak om bisættelse, gravsteder, eller hvad det nu er, der optager de mennesker vi møder.

I vores udgave af ”Min sidste vilje” har vi ikke medtaget noget om specifikke bedemandsydelser, f.eks. valg af kiste, påklædning i kisten, hvilken rute rustvognen skal køre osv. Det gør vi også opmærksom på, både skriftligt og mundtligt, når vi står i situationen. Ofte oplever vi borgerne glade og lettede over, at de kan

tage denne snak med os, for det er måske ikke så nemt hjemme.

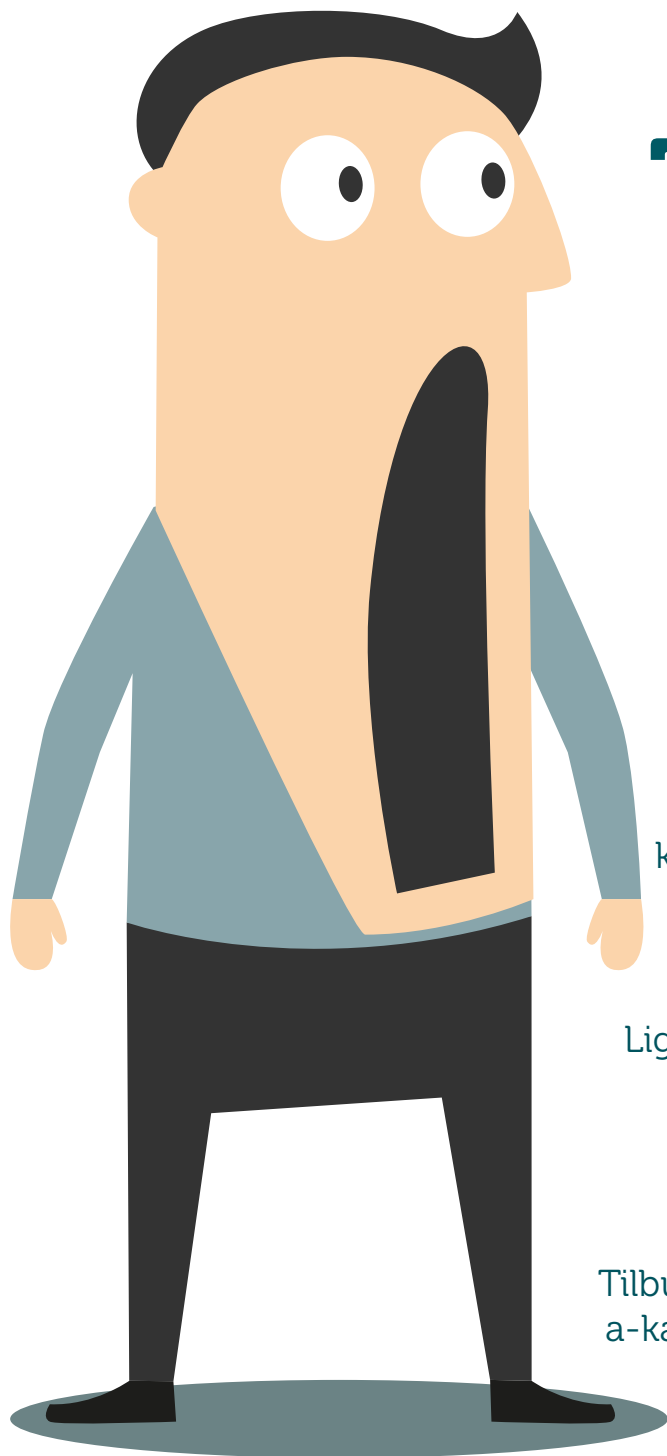
Vores ønske er kun at rådgive om højtideligheden (her har vi rådført os med præster fra Silkeborg kirke), samt om hvilke muligheder kirkegården stiller til rådighed. Der er vores udgave af ”Min sidste vilje” et superredskab. Så hvorfor ikke bruge det? ■

Min sidste vilje

Udarbejdet af Silkeborg Kirkegårde og Krematorium og Silkeborg Kirke

Tre måneders GRATIS medlemskab af FTF-A

Du får økonomisk tryghed.
Du får en a-kasse, der samarbejder med
Foreningen af Danske Kirkegårdsledere og
kender din branche. Du får en sparringspartner,
der har skarpt fokus på jobrådgivning.

Lige nu tilbyder vi nye medlemmer tre måneders
GRATIS medlemskab af FTF-A, som ellers ville
koste dig 1.305 kroner.

Tilbuddet gælder også, hvis du skifter fra en anden
a-kasse. Skifter du fra en anden a-kasse, følger alle
dine rettigheder med - vi klarer det praktiske.

Meld dig ind i dag på www.ftf-a.dk

Vælg "Foreningen af Danske Kirkegårdsledere" når du melder dig ind
- så ved vi, hvor du kommer fra.

Kontakt FTF-A - ring 70 13 13 12
hverdage fra 8.00-18.00

FTF A
din a-kasse

A-KASSE FOR ANSATTE PÅ KIRKEGÅRDE

KIRKEGÅRDSKONFERENCEN 2016

Tekst og foto af KIRKEGÅRDENS redaktion

Knap 700 havde tilmeldt sig årets kirkegårdskonference på Hotel Nyborg Strand. Temaet var 'Grøn kirkegård' og konferencens deltagere kunne høre mere om, hvordan man kan skabe en grøn kirkegård, der er bedre rustet til fremtidige regnskyl og ønsker fra brugerne; med frodige træer, forskellige gravstedstyper og stor biodiversitet.

Søren Abildgaard, der i 2015 blev valgt som ny formand for Landsforeningen af menighedsråd, bød velkommen til en kirkegårdskonference med temaet 'Grøn kirkegård'. Han pegede på den udfordring, som udviklingen fra kistebegravelse til kremering har givet mange kirkegårde, i form af ledig plads og tomme arealer. Udfordringen består i at der fortsat skal skabes sammenhæng mellem kirke og kirkegård, at brugernes forventninger skal mødes og at kirkegården samtidig skal spille en aktiv og bæredygtig rolle i nutidens samfund.

Nyt fra kirkeministeriet

Anne Kristine Axelson er ligeledes forholdsvis ny på posten som Kirkeministeriets departementschef. I sit indlæg gjorde hun også opmærksom på den åbenlyse udfordring i den megen overskydende plads på kirkegården, der samlet rummer plads til at begrave ca. 55 millioner døde. Men selv om der er megen plads, er der også stærke holdninger

til, hvordan denne plads kan bruges. Og her opfordrede hun til, at man skulle træffe nogle bevidste valg om hvordan man lokalt vælger at drive og udforme kirkegården, og ikke bare lade sig nøje med vanens magt: Kirkegårdenes drift kan være en dyr post i budgettet – og det er måske også helt OK – hvis det er et bevidst valg og ikke en ubevidst vane. Kirkeministeriet arbejder i øjeblikket på en ny standard vedtægt for kirkegården, en standard der kan bruges som udgangspunkt for udarbejdelsen af nye vedtægter lokalt.

Tænk bæredygtigt på kirkegården og sognets arealer

Peter Fischer-Møller, biskop i Roskilde Stift, er medlem af Grøn Kirke gruppen: Med et foto af Fanefjord Kirke fra Roskilde stift i baggrunden, understregede han, at selv om det handler om at kirkegården skal leve op til forventningerne om ro omkring mindstederne, så kan vi samtidig også yde et lille bidrag til løse de globale klimaproblemer.

De kommende generationer har en vigtig udfordring med klimaforandringerne; med henvisning til den smeltende is, de lavt beliggende øer i Stillehavet, der trues af oversvømmelse og tørken, der samtidig rammer andre verdensdele. Folkekirken kan bidrage til at begrænse klimaforandringerne ved at handle på sine egne jordbesiddelser.

Det var første gang, den nye formand for Landsforeningen af Menighedsråd, Søren Abildgaard, kunne byde velkommen til kirkegårdskonferencen på Hotel Nyborg Strand.

Jf. Anne Kristine Axelsson, departementschef i Kirkeministeriet, kan det være OK at kirkegårdsdriften er en dyr post i kirkens budget; hvis det vel at mærke er et bevidst valg, og ikke bare er blevet en dårlig vane.

De fleste af folkekirkens jorde forpagtes væk til landbrug. 11.000 ha råder folkekirken over, hvoraf en del ligger tæt på landsbyerne. Der er tanken at brugen af jorden skal være mere bevidst, og at kirkegårdsdriften skal tænkes ind i en klima sammenhæng, ligesom brugen af pesticider er forbudt på diger og kirkegårdsarealer for at beskytte floraen. Projektet er støttet af folkekirkens udviklingsfond, "Kirkens jorde".

Peter Fischer-Møller fremhævede også fælleskrematoriet i Ringsted, der har nedbragt CO2 udledningen fra krematorierne øst for Storebælt med 50 %.

Det handler om at der, gennem et alternativt sprog og en formidling med et andet udgangspunkt end et økonomisk, formidles et budskab om retfærdighed, fair share, ansvarlighed og et håb overfor naturen, de fattige og de udsatte.

Og dermed, med små skridt, at medvirke til bæredygtighed på folkekirkens jorde ved f.eks.:

- at kompostere
- tiltrække diversitet i naturen
- tilskynde til cykling ved opstilling af cykelstativer
- fremme økologisk jordbrug
- dyrke egne alterbuketter
- etablere sansehøve (Sct. Bendts kirke, Ringsted)
- etablere kirkeskov (Ugerløse, Holbæk)
- plante frugttræer
- indrette lejrplads for pilgrimme

Biodiversitet på kirkegården – hvorfor og hvordan

Hans Peter Ravn, Lektor og biolog ved Institut for Geovi-

denskab og Naturforvaltning fortalte om biodiversitet. Naturen er under pres, og det gælder både i byerne og på landet. Ses der på udviklingen i bosætningen, er der i dag 50 % der bor i byerne, og det forventes, at tallet i 2050 er øget til 70 % af den samlede befolkning. Den koncentration giver kulturen svære vilkår, fordi der sker en fortætning i byerne, som giver mindre plads til naturen. Det er til skade for menneskers fysiske og psykiske tilstand (Fuller et. al. 2007). I landområderne ses en effektivisering af dyrkningen af landbrugsjorden, der er præget af en satsning på monokulturer. I begge områder medfører det, at der sker en stor tilbagegang i antallet af plante- og dyrearter, og det sker med en stigende hastighed, som tilsyneladende er svær at stoppe. En række billeder understregede dette forhold, hvor der vises monokulturer i det åbne land, og hvor de potentielt grønne områder i byen er udlagt i græsflader, der medfører enorme tab af potentiel biodiversitet.

Udviklingen står i kontrast til den romantiske trend om at naturen kommer til at præge udviklingen i de grønne anlæg. (Bemærkning: Dette ønske er dog svært at få øje på i vores boligområder, hvor de frie arealer i stadig større omfang bliver udlagt i græs, i lighed med trenden på kirkegårdene, hvor plænearealerne også breder sig) Med de stadig større frie arealer på de fleste kirkegårde, kan de komme til at få en stigende rolle som et grønt frirum, der er præget af en langt større biodiversitet, end der ellers findes i byerne.

For at opnå et rigt naturbillede, pegede Hans P. Ravn på, at det er vigtigt at bevare elementer, som døde træer mv., for at skabe mulighed for bredspektrede levevilkår for svampe,

Peter Fischer-Møller, biskop i Roskilde Stift, opfordrede til at tænke klimaforbedringer ind i driften af kirkegården og sognets øvrige arealer; som f.eks. ved at plante æbletræer på et ledigt areal.

Roden og lidt af stammen fra et fældet træ kan bidrage til at øge kirkegårdens biodiversitet; det er nemlig levested for adskillige svampe- og insektarter. Og insekterne udgør en naturlig del af føden for nogle af de sangfugle, som vi jo alle synes er en dejlig del af kirkegårdens fauna.

insekter osv. I forhold til plantevalget, pegede han også på publikationen '40 danske træer og buske', som beskriver en række oprindelige træer og buske i den danske natur. De er interessante fordi mange svampe, insekter, fuglearter mv. er knyttet til netop disse plantearter, og dermed skaber de grundlag for en frodig biodiversitet, og er dermed grundlag for anlæg præget af tidens ønsker til grønne anlæg.

For at sikre diversiteten på ens egen kirkegård kan man sørge for

- Blomstrende urter i hele vækstsæsonen
- Varieret vegetationssammensætning
- Lægivende træer eller buske
- Pletter med bar jord i vegetationen, helst solbeskinnet
- Større sten, døde grene, svækkede eller døde stammer o.l.
- Rester af afbrænding, dog ikke i så store mængder at det virke gødende
- Slåning: Slå den høje vegetation så sent som muligt. Undgå slagleslåning og lad mindre arealer være uslåede. Fjern det afslåede materiale senest efter 3-4 dage.
- Rydning: Ryd ikke hele området på en gang. Lad et antal træer og buske eller grupper stå tilbage, der i blandt altid nogle gamle og delvist udgæede.

Kom godt i gang med udviklingsplanen

Birgit Møller Bach, kirkegårdsleder ved Varde Kirkegårde, fremlagde PartnerLandskabs projekt om en vejledning til at udarbejde udviklingsplaner for kirkegårdene. Projektet er nu afsluttet efter 4 års arbejde, med en fin og overskuelig vejledning. Vejledningen, i form af en folder og en hjemmeside, er udført i et samarbejde mellem FDK (Foreningen

af Danske Kirkegårdsledere), LM (Landsforeningen af Menighedsråd), DGU (Dansk Golf Union), DANSKE ARK/PLR (Danske Arkitekter og Praktiserende Landskabsarkitekter) samt Christian P. Kjølner, Adjunkt, landskabsarkitekt (Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning).

Målet er at alle i branchen, indenfor det første år, har stiftet bekendtskab med folderen, som er trykt eller indstukket i "Menighedsrådenes blad", "Landsby-Graveren" og "Kirkegården". Eller har besøgt hjemmesiden www.kirkegaardsudvikling.dk. Her præsenteres en model for arbejdet med udviklingsplanen, suppleret med uddybende fakta sider og eksempler på planer til inspiration. Hjemmesiden henvender sig til menighedsrådene, der laver planen i tæt samarbejde med graver/kirkegårdsleder, ofte med hjælp fra en landskabsarkitekt e.l.

Værktøjet kan bidrage til forståelse for værdien af en bevidst udvikling af kirkegårdene, hvor f.eks.

- elementer på kirkegården, virkemidler, kulturværdier, biodiversitet, vaner og drift optimering tages op til overvejelse.
- kirkegårdens brugere og forvaltere inddrages i en dialog, og der hentes inspiration fra rådgivere og fra andre kirkegårde.
- der tages beslutning om en køreplan for virkeliggørelsen af en ny udviklingsplan, der kan være
  - opdelt i flere overskuelige etaper
  - organiseret i et fællesskab med andre sogne
  - indarbejdet i et budget, med godkendelse af provstiudvalget. Og med en tilsvarende ændring af kirkegårdsvedtægterne

I pauserne var der mulighed for at besøge de forskellige firma-stande, hvor man bl.a. kunne se på svenske gravlygter og jordforbedring.

Birgit Møller Bach, kirkegårdsleder ved Varde Kirkegårde, præsenterede resultatet af PartnerLandskabs arbejde med udviklingen af en vejledning til at komme i gang med en udviklingsplan for kirkegården.

Erfaringer fra fælles igangsættelse af udviklingsplaner

Søren Kallestrup, medlem af provstiudvalget i Hedensted Provsti, fortalte om provstiudvalgets projekt med at implementere udviklingsplaner for provstiets 33 kirkegårde. Hedensted Provsti omfatter ingen større købstadskirkegårde; kun landsbykirkegårde, der i høj grad er plaget af fraflytning og højere kirkegårdstakster.

I Hedensted provsti besluttede provstiudvalget i samarbejde med kirkegårdskonsulenten, at udføre et pilotprojekt. Provstiudvalget tilbød samtlige 25 menighedsråd i provstiet at få udarbejdet en analyse og rapport om kirkegårdenes tilstand, finansieret af en fælles kirkegårdspulje. Analyser og rapporter har haft en økonomisk/praktisk, men ikke ”grøn”, tilgang til beskrivelsen af kirkegårdenes tilstand og fremtidsudsigter. Rapporterne fremhævede gode eksempler og dokumenterede, med beregninger, det fremtidige behov for begravelsespladser; ud fra tendenser med et faldende antal kistebegravelse, flere urnenedsættelser, stigende kirkegårdstakster og et generelt faldende antal af gravsteder i brug.

Rapporten blev behandlet af de enkelte menighedsråd og kirkegårdenes personale, og i sidste ende besluttede de fleste menighedsråd at påbegynde arbejdet med at realisere udviklingsplanerne. De omlægninger der siden er sket – som en følge af udviklingsplanerne – er finansieret af den fælles kirkegårdspulje og er ikke blevet helt så dyre som frygtet.

Juelsminde, Hjarnø, Klakring, Nebsager, Skjold, Urlev, Ørum, Barrit, Hedensted kirkegårde blev omtalt, hvor der

arbejdes med æstetik, partielle løsninger, skovkirkegård, kirsebærtræer, rationel pleje, bygningsbevarelse og omgivelsernes hensyn til kirkegården.

Et kig ind i fremtiden

Med afsæt i en baggrund som sognepræst og fremtidsforsker, gav Birgitte Kragh Engholm et spændende indblik i, hvilke ønsker, krav og forventninger fremtidens brugere har til kirkegårdene. Som fremtidsforsker arbejder man med at kortlægge trends og især megatrends. Megatrends er ikke et kortvarigt modelune og kan bedst sammenlignes med havstrømme, der hverken kan kontrolleres eller bekæmpes, men er noget vi alle bliver påvirket af. Birgitte Kragh Engholm omtalte fem megatrends, som vi lige så godt kan forberede os på at møde – også på kirkegårdene.

Fra den gode historie til min historie: På kirkegårdene har vi været vant til at traditionerne følges og respekteres. Sådan bliver det ikke fremover: ”Plejer er død” og standardløsningerne kan ikke altid rumme fremtidens brugere. Der bliver behov for at skabe nogle rammer, der kan give plads til de individuelle ønsker.

Fra servicering til medskabelse: Vi har været vant til, at jo mere service, der tilbydes – jo bedre er det. Og folkekirken leverer generelt service i en høj kvalitet. Men fremover vil de pårørende gerne deltage mere – noget af tiden og i nogle af ”opgaverne” - og det skal vi prøve at give plads til at de kan.

Fra vækst til værdi: Vi hører hele tiden om, at det er vig-

Søren Kallestrup, medlem af provstiudvalget i Hedensted Provsti, fortalte om erfaringerne med det provsti-finansierede projekt, hvor alle provstiets 33 kirkegårde fik tilbudt at få udarbejdet en udviklingsplan.

Birgitte Kragh Engholm, fremtidsforsker og sognepræst, gav nogle kvalificerede bud på de udfordringer, kirkegårdene skal forberede sig på at imødekomme i fremtiden.

tigt at skabe vækst. Som en modreaktion bliver det vigtigt med værdi; at der er opmærksomhed, nærhed og god tid. Her har kirkegårdene en oplagt mulighed for at vægte de bløde værdier – og blive bedre til at kommunikere ud, at det er noget af det, vi er rigtig gode til.

Fra teknik til natur: Man kan lave vanvittigt dyre feriesteder med al mulig 5-stjernet service. Men hvis de ikke adskiller sig fra hinanden, er det jo ligegyldigt hvilket man vælger. Naturen og den lokale kultur uden for feriestedet er til gengæld unik. Kirkegårdene skal derfor afspejle noget af den natur og kultur, der er kendetegnet for lokalområdet.

Fra planer til principper: Vi kan næsten ikke være for regler i samfundet i dag, alt er reguleret. Ønsket om den individuelle løsning vil udfordre reglerne og kirkegårdens vedtægter. Vi skal blive bedre til at tage imod nye ønsker og ikke bare automatisk afvise dem, med en henvisning til ”at sådan plejer vi ikke at gøre”.

Birgitte Engholm Kragh understregede, at hendes fremlæggelse ikke må opfattes som en kritik af det nuværende - og ønskede konferencens deltagere held og lykke med fremtiden.

Hold kirkegården grøn

Christian Kjøller, adjunkt og landskabsarkitekt viste forskellige eksempler på, hvordan kirkegårdene kan tilpasses et ændret behov. Selv om det standsesmæssige gravsted er forsvundet, er der alligevel en tendens til at det individuelle gravsted er ved at vinde lidt indpas igen: Gravstederne skal generelt være lidt personlige og fortælle noget om

hvem den afdøde var, men uden at være forpligtigende: Det kan være i form af urnehaver med et fælles anlæg, gravsteder i græs eller kendt fællesgrav. Kirkegårdens ledige arealer kan bruges til nye gravstedsformer, der enten er ”puttet ind” i den eksisterende struktur af kistegrave eller ved at lave helt nye afdelinger, der måske har et mere naturligt eller skovagtigt præg. Det er vigtigt for de pårørende, at kirkegården opleves som et rart sted at være, et sted hvor der er frodigt og grønt.

Når det regner på kirkegården

”Lad vandet løbe” kunne måske være mottoet i oplægget af Jacob Fischer, GBH Landskabsarkitekter A/S.

Lokal afledning af regnvand (LAR) kan ske på to måder, enten nedsivning (indtil jorden er mættet), eller bortledning. JF demonstrerede begge principper: en 4.000 m² træterrasse (Marielyst Torv) uden et eneste afløb – men under brædderne en stor stenfaskine, som kan oplagre og nedsive store mængder vand, hvis det skal være.

I Middelfart er det ambitionen at lukke diverse regnvandsledninger, og styre vandet i render og fordybninger i vejnettet, og til sidst lede det gennem kirkegården (via en sti med fordybning i midten), før det løber ud i Lillebælt. En ret lavpraktisk måde at håndtere vand fra kraftige regnskyl på – med det klare mål at det også skal afsætte grønne aftryk og merværdi i byens (og kirkegårdens) landskab.

At pleje og udvikle frodige træplantninger

Jf. Anders Busse Nielsen, professor, Institut for Geovidens-

Nutidens gravsteder må gerne rumme muligheden for at man kan sætte sit personlige præg, men skal samtidig (næsten) helst kunne passe sig selv – og driftsmæssigt skal de passes ind i den eksisterende struktur.

Jacob Fischer, landskabsarkitekt og medejer af GBH Landskabsarkitekter A/S, fortalte om forskellige løsninger på lokal afledning af regnvand, så man bl.a. kan undgå oversvømmede kirkegårde. Foto: Vagn Andersen.

skab og Naturforvaltning, ses den største forekomst af veterantræer i parker og på kirkegårde.

”På en dansk kirkegård vokser der træer, enligt stående træer eller oftere træer i rækker eller alléer. Der findes næppe her i landet mange nogenlunde store og gamle kirkegårde, uden der er en eller flere alléer på dem. Og om de små landsbykirkegårde gælder det, at det er meget få af dem, der savner store træer. Store træer og kirkegårde hører sammen”. Dette citat stammer fra Johan Lange i 1970, og det sætter meget godt rammen for den forvaltningsopgave, som ligger hos kirkegårdene i Danmark og i Sverige. Anders Busse Nielsen har i 6 år deltaget i to svenske projekter, der stiller et redskab til rådighed for beslutningstagerne på kirkegårdene og i byrummet, når der skal træffes beslutninger om hvor vidt træer skal fredes eller fældes. Redskaberne hjælper med at beskrive de kulturhistoriske, sociale og naturmæssige værdier, der er knyttet til de enkelte træer eller bevoksninger.

At forarbejdet forud for en beslutning om fældning er vigtigt, blev illustreret med sagen om fældningen af træet ved TV huset i Stockholm. Beslutningen om at fælde træet, havde medført så store protester og demonstrationer, at fældningen måtte foregå om natten, da det ellers ikke var muligt at gennemføre den påkrævede fældning af træerne. Dette forløb viser den store interesse, offentligheden har i at bevare gamle træer.

For at sikre de værdifulde gamle træer, er det i dag et myndighedskrav i Sverige, at der udarbejdes egentlige

træplaner. Det gælder for alle kirkegårde, der er etableret før 1940, samt for udvalgte yngre kirkegårde. 46 procent af de registrerede træer findes på kirkegårdene.

Sammenfattende har de to projekter til formål:

- At udvikle en model og arbejdsmetode, der kan synliggøre og italesætte træernes værdi. Den skal skabe klare rammer for samarbejde og dialog, samt stimulere løsninger der fremmer flere værdier.
- Med udgangspunkt i beskrivelserne, giver det mulighed for en kvalificeret kommunikation, om de enkelte træers tilstand og betydning, for dermed at forebygge konflikter og eventuelle retslige efterspil.

Kan det bruges i Danmark? Ja, principperne for registrering og beskrivelse af de enkelte træer eller beplantninger, kan være et godt redskab i beslutningsprocessen, i forhold til bevarelse eller fældning af træer. Til gengæld virker det overvældende, at udarbejde træplaner for alle kirkegårde der er etableret før 1940.

Afslutning

Søren Abildgård håbede på, at konferencens deltagere kunne og ville bruge dagens mange spændende foredrag som en inspiration i det daglige arbejde på kirkegårdene. Næste års kirkegårdskonference finder sted d. 9. marts, så sæt allerede nu et sort kryds i kalenderen.

Foredragsholderens oplæg kan ses på <http://ign.ku.dk/efteruddannelse-kurser/kurser-temadage-og-konferencer/afholdte-konferencer> ■

KIRKEGÅRDE MED PLADS TIL FORSKELLIGHEDER

Af Thomas Worm, ed0q@tmf.kk.dk
Kommunikationskonsulent, Københavns kommune

Kirkegårdene skal udgøre en mere aktiv del af københavnernes rekreative liv, idet kirkegårdene har plads i overskud. Fra Vestre Kirkegård. Foto: Københavns kommune

Københavns Kommune har netop vedtaget en ny politik for kirkegårde, der kigger 50 år frem. Bag politikken ligger der en bred inddragelse af alle kirkegårdenes mange interessenter og en undersøgelse af, hvordan københavnernes bruger kirkegårdene. Det har givet en rummelig politik med plads til lokale særpræg og fem såkaldte spændingsfelter.

Går man en tur på byens kirkegårde, vil man hurtigt opdage, at her findes mange forskellige besøgende. Nogle kommer for at mindes de døde, nogle er bare på gennemfart, og andre igen har taget ophold for at spise frokost med vennerne eller nyde vejret. Med de mange forskellige brugere følger også mange holdninger til, hvad en kirkegård skal rumme, og hvordan den kan bruges. Skal vi have kirkegårde, der møder byens behov, er der med andre ord mange mennesker at tage hensyn til. Det er baggrunden for, at 'Politik for udvikling af Københavns Kommunes fem kirkegårde mod 2065', som Københavns politikere vedtog i december, er bygget op om fem spændingsfelter. Det forklarer landskabsarkitekt Annemette

Fredslund Aagaard, der har været program- og projektleder på arbejdet med politikken og de efterfølgende udviklingsplaner for de fem kommunale kirkegårde:

'Det var efter samtalerne med gravstedskunderne, de solbadende, picnicgæsterne og de forbipasserende uden for muren, at vi fik ideen til at beskrive de meget forskelligartede behov i form af det, vi kalder de fem spændingsfelter. For hvor nogle bruger kirkegården til at hylde livet, så bruger andre den til at søge ro, til at sørge eller mindes. Og mens nogle kan bo og færdes tæt på kirkegården hver dag uden at bruge den, så er der andre i lokalområdet, for hvem den er et yndet opholdssted.'

Derfor formulerer den nye politik, hvordan kirkegårdene skal balancere mellem at give rum til både det kollektive og det personlige, til liv og sorg og til nyt såvel som tidløst. En balance der altså skal findes inden for fem overordnede spændingsfelter (se fakta boks), som kan udmøntes forskelligt på de fem kirkegårde.

Brønshøj Kirkegård rummer ikke plads til at plante frugttræer eller sætte bistader op. Foto: Ursula Bach, Københavns kommune

Kirkegården skal være et unikt rum, fordi der på en og samme tid er plads til liv og glæde, men den også fungerer som et af de få steder i samfundet, hvor sorgen er legitim og i fokus. Fra Assistens Kirkegård. Foto: Ursula Bach, Københavns kommune.

På kirkegården findes mange forskellige besøgende. Nogle kommer for at mindes de døde, andre er bare på gennemfart. Fra Bispebjerg Kirkegård. Foto: Ursula Bach, Københavns kommune

En både eksemplarisk og udfordrende politik

Internt i Teknik- og Miljøforvaltningen er formen på den nye politik for kirkegårde blevet fremhævet som en interessant måde både at skabe fælles retning og samtidig give rum for mangfoldighed og respekt for forskellige steders særegenheder. Men ingen roser uden torne. Projektleder Annemette Fredslund Aagaard forventer så afgjort, at det også kan blive udfordrende at forvalte efter den rummelighed, der ligger i en politik bygget op om spændingsfelter.

'Det kommer til kræve en meget bevidst faglighed i det videre arbejde for forvaltningen at identificere de løsninger, der skal til for at udvikle kirkegårdene indenfor de fem spændingsfelter. På fx Vestre Kirkegård, hvor der er god plads til flere rekreative brugere, skal man se på, hvordan de nye brugere finder ind på kirkegården, uden at det kommer til at forstyrre de sørgende. På en lille, gammel landsbykirkegård som Brønshøj Kirkegård er udfordringerne nogle helt andre. Der er der ikke plads til at plante en masse frugttræer eller sætte bistader op. Til

gængæld kan man se på, hvordan fx mere formidling af stedets kulturhistorie, udvikling af stedets flora og fauna og nogle flere bænke kan åbne stedet op for flere og nye brugere,' forklarer Annemette Fredslund Aagaard.

Der bliver altså nok at tage stilling til herfra, og Annemette Fredslund Aagaard understreger derfor i samme åndedrag politikens intention om, at kirkegårdene skal blive ved med at være kirkegårde og ikke være parker. Derimod må de gerne nogle steder have lund- og parkkarakter. Det kan bidrage til nye gravstedsformer og være et rekreativt aktiv med stadig respekt for kirkegården som begravelsesplads.

Fra politik til udviklingsplaner

Nu forestår arbejdet med – ud fra den nye fælles politik - at lave de mere specifikke udviklingsplaner for de fem kirkegårde.

Udviklingsplanerne for Bispebjerg, Brønshøj, Vestre og Sundby Kirkegårde er færdige, mens udviklingsplanen

for Assistens Kirkegård forventes udarbejdet i 2016.

Udviklingsplanerne for de to mindre kirkegårde i Brønshøj og Sundby er driftsnære udviklingsplaner, der nu skal foldes ud i den daglige drift på kirkegårdene.

Udviklingsplanerne for Bispebjerg og Vestre Kirkegårde er på grund af deres størrelse blevet til mere overordnede rammeplaner, der kræver en mere detaljeret oversættelse for at kunne implementeres i den daglige kirkegårdsdrift.

Arbejdet med at realisere udviklingsplanerne er forankret i enheden Arealudvikling i serviceområdet Byens Drift i Teknik- og Miljøforvaltningen, og det sker i tæt samarbejde med de geografiske enheder i Byens Drift, som kirkegårdene hører under.

Link: Politik for udvikling af Københavns Kommunes fem kirkegårde mod 2065 http://kk.sites.itera.dk/apps/kk_pub2/pdf/1454_b2RAst2xr.pdf ■

Tre formål med politik for kirkegårde

Politikken har tre hovedformål, nemlig at kirkegårdene fremover

- udgør en mere aktiv del af københavnernes rekreative liv, idet kirkegårdene har plads i overskud
- sikrer tilstrækkelig begravelsesplads og imødekommer befolkningens ønsker til nye måder at blive begravet på, eksempelvis mere pladskrævende begravelsesformer som skovkirkegården samt nye lund- og parkformer.
- skal udvikles hver i sær under hensyntagen til de fem grundlæggende spændingsfelter

De fem spændingsfelter

Politikken bygger på et vidensgrundlag skabt ud fra en antropologisk brugerundersøgelse, der viste, at kirkegården for københavnere er et unikt og modsætningsfyldt rum med fem grundlæggende spændingsfelter

1. Kollektiv ressource / Personligt rum

Kirkegården skal på én gang være en fælles kulturel, historisk og naturmæssig ressource, men samtidig være et personligt rum, som er knyttet til private behov.

2. Hyldest til livet / Rum til sorg

Kirkegården skal være et unikt rum, fordi der på en og samme tid er plads til liv og glæde, men den også fungerer som et af de få steder i samfundet, hvor sorgen er legitim og i fokus.

3. Plads til alle / Ikke plads til al adfærd

Kirkegården skal være et sted for alle – men ikke for alle slags opførsel. Både gravstedskunder og rekreative brugere er enige om, at kirkegårdene skal være åbne, og mange undrer sig over, at ikke flere bruger kirkegårdene.

4. Hjemmevant / Fremmedgjort

Kirkegården er for nogle velkendt og tryk, men for andre skræmmende og svær at indtage. De hyppige brugere føler ejerskab over stedet, mens kirkegården for de borgere, der aldrig eller meget sjældent kommer, virker fremmedgørende og utilgængelig.

5. Tidløst sted / Sted i udvikling

Kirkegårdene skal udvikles i harmoni med det omgivende samfund og samtidig videreføre deres tidløse og eviggyldige værdier og kvaliteter. Ligesom andre rum i byen forandrer kirkegården sig også over tid. Men nogle brugere udtrykker et stærkt ønske om, at kirkegården skal være et sted, der står for kontinuitet og stabilitet.

Thuja- og buksbomhæk til kirkegårde

NYT-NYT: Nu også Taks, Thuja Fastigiata og Smaragd i potter

WITTENBERG
PLANTESKOLE

Tlf. 64 76 22 70 • wplanteskole@gmail.com
www.wittenbergplanteskole.dk

Træ

- beskæring
- plantning
- fældning
- flytning

rodfræsning og rådgivning

Louise Grønbrah
3.-plads i træhøsting EM 2015

Plantning af vejtræer

KS Tree Care ApS

Ingegårdsvej 11 · 4340 Tølløse
www.ks-treecare.dk
E-mail: ks@ks-treecare.dk

 Steen Kristensen Tlf.: 59 18 50 77
Kim Poulsen Tlf.: 43 45 11 90

Kirkegården er for nogle velkendt og tryk, men for andre skræmmende og svær at indtage. Foto: Ursula Bach, Københavns kommune

Norcar DK

tlf. 9621 9020

Den perfekte hjælper på kirkegården:

Norcar 755

- Knækstyret
- Har ekstremt snæver venderadius
- Konstrueret med henblik på ergonomi og sikkerhed
- Alle funktioner styres fra et joystick
- Minimal belastning af underlaget
- Smidig i trange omgivelser
- 4-hjulstrukket
- 20 hK Kubota dieselmotor
- Lav egenvægt
- Stort redskabs program, bla. Løvsuger - Gangriver - Gravsstenstang m.m.

Læs mere på www.norcar.com

Ring for nærmere info eller demo af maskinen.

Svend Andersen
Plantefokus
 Professionel træ- og planterådgivning

- Beskæringskursus, egne træer
- Gennemgang af træer, indsatsbehov

Tlf.: 30 32 72 33
www.plantefokus.dk

HÆKPLANTER PÅ KIRKEGÅRDEN

af Carsten Sølund Kristensens
Sælger og rådgiver hos Nygaards Planteskole
Tlf.: 75 36 60 88
csk@nygaardsplanteskole.dk

Taxus baccata "Brande Select" "TANY0109" (N) PBR på Brande Skovkirkegård

Skab helhed og sammenhæng på kirkegården med flotte ensartede hække

Mange af landets kirkegårde er delt ind ved hjælp af hække, de lige linjer giver ro og harmoni og bidrager til den fredfyldte atmosfære på kirkegården. Hækkene skaber en sammenhæng på de kirkegårde, hvor beplantningen på de enkelte gravsteder er meget forskellig. En flot og ensartet hæk har derfor stor betydning for helhedsindtrykket af en kirkegård.

Det er ikke ligegyldigt hvad der plantes

Når der skal købes nye hækplanter er der flere ting man skal tage højde for. Hækplanter fås både i potter og som barrodsplanter og som frøformeret og vegetativt formeret. Hækplanter i potter er ofte lidt dyrere en barrodsplanter, men de er også mere vækstsikre, fordi de har hele det etablerede rodnet med i potten. Samtidig giver produktionen i potter ofte en tættere plante helt nedefra, hvilket giver et godt fundament til en tæt hæk.

Det er ofte en god idé at plante vegetativt formerede planter. Vegetativ formering vil sige, at planterne er formeret med stiklinger, hvilket giver et meget ensartet produkt, fordi planterne er genetisk ens. De frøformede planter har meget større variation i udseende og væksthastighed, fordi de, som søskende minder om hinanden, men de er ikke tro kopier. Vil man gerne have en hæk, der etablerer sig hurtigt med et ensartet udseende, bør man vælge klonerne.

Taxus baccata "Brande Select"

En af de helt nye spændende kloner er Taxus bacc. "Brande Select" "TANY0109" PBR, der er udviklet gennem mange års samarbejde imellem Zachariassens Planteskole, Nygaards Planteskole og Brande Skovkirkegård. Den blev lanceret i 2013 og er hurtigt blevet meget populær på de danske kirke-

gårde. Den første kirkegård der plantede "Brande Select" og som planten har sit navn fra, er Brande Skovkirkegård, herfra siger Rikke Nørulf "Det er en nøjsom og robust plante, der er flot grøn hele året, selv i vores dårlige jord. Der er også arbejdsmæssige fordele ved den oprette vækst, fordi man slipper for at klippe helt nede i jorden". Kirsten Sørensen fra Vebstrup Kirkegård nord for Hobro roser også plantens vækst og forgrening "Den er super god til at forgrene sig tæt fra bunden, og den er nem at klippe fordi grenen ikke flosser og trevler". Peter Folmer Nielsen fra Vrå Kirkegård har også gode erfaringer med den nye taks og roser specielt den flotte mørkegrønne farve og plantens hårdførhed og vindtolerance selv helt oppe i Nordjylland. "Brande Select" er moderatvoksende, hvilket, ifølge Slotsgartner og Landskabsarkitekt Palle Kristoffersen fra Styrelsen for Slotte og Kulturejendomme, er en fordel i grønne anlæg; "Planteprisen er tæt på at være den mindst betydende faktor i etableringen af grønne anlæg, og specielt i forhold til den efterfølgende langsigtede drift og udvikling. Set i det lys er det fint at have en taks, der er moderatvoksende, da det vil betyde mindre plejeindsats. Så må man kompensere den lidt langsommere etablering med gode vækstforhold og passende pleje".

Andre gode hækplanter

På Nygaards Planteskole har vi god erfaring med vegetativt formerede hækplanter i potter, og producerer, foruden Taxus "Brande Select", også Taxus m. 'Farmen' og 'Hilli', Thuja occ. 'Brabant', 'Fastigiata', 'Holmstrup' og 'Smaragd'. Vi er også netop påbegyndt afprøvning af en ny opret og grøn Eucalyptus fortunei 'Green Choiz'. Da der nogle steder er opstået et behov for et bladbærende alternativ til Buksbom. Skulle Jeres kirkegård være interesseret i at deltage i denne afprøvning, eller have spørgsmål til hækplanter generelt, er I velkomne til at kontakte os på tlf.: 75 36 60 88.

JOHN DEERE

ForÅrs Klar?

**Z997R
Zero Turn**
Klipper.
3 forskellige
valgmuligheder
af skjold,
-152 cm. side,
-183 cm. side &
-152 cm. bag.

Den professionelle klipper
Kraftig klipper med høj kapacitet
giver dig samme styrke som en
frontmonteret klipper på en
traktor, men i et Zero-Turn format.

**NYHED
80 V**
miljøvenlig
batteriserie.
-kun ét batteri
til alle
produkter.

STIGA

Stiga MultiClip 47 S A E
Den selvkørende
batteriplæneklipper egner
sig til arealer på 900 m².
-kraftig maskine der er let
i vægt.
-MultiClip klipper græsset
flere gange,
så græsafklippet
bliver til den mest
naturlige gødning
til din plæne.
-få vibrationer.
**Skal
prøves!!!**
-kontakt os
& book
en demo.

TWINCA

**Contractor
E-500**
lille smal el-bør
på 75 cm.
-lastkapacitet 500 kg.
-sakselift, løft
op til 109 cm.

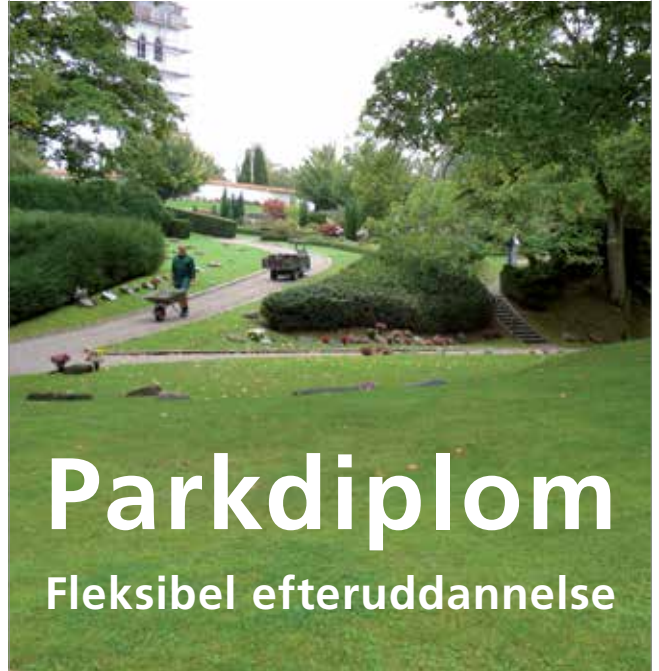

**HAVDRUP
MASKINFORRETNING**
Salbjergvej 4 - 4622 Havdrup - 46 18 55 44
www.havdrup-maskinforretning.dk

Vi tager forbehold for eventuelle trykfejl.

SKOV & LANDSKAB

Parkdiplom

Fleksibel efteruddannelse

Styrk dine kompetencer og kirkegårdens drift

- Inspiration, ny viden og strategiske værktøjer som udviklingsplaner
- Professionel ledelse og kommunikation
- Samarbejde og organisering
- Optimering, effektivisering og kvalitetsudvikling
- Redskaber i driftsstyringen som digitaliserede kort eller plejeplaner

Kurser i efteråret 2016

- Driftsstyring: kvalitet, driftsplaner, registrering, økonomi, driftsledelse, tilsyn mm.
Kursusstart 13. september
- Afgangsmodul
Kursusstart 23. august

Tag hele uddannelsen eller enkeltmoduler i et tempo som passer dig

Yderligere info:
www.parkdiplom.science.ku.dk
Christian Kjøller, cpk@ign.ku.dk
tlf. 35336778

UFFE STRANDBERG LARSEN

Af Uffe Strandberg Larsen, uffe@taastrupnykirke.dk
Kirkegårdsleder ved Taastrup Nykirke

Hvorfor kirkegårdsleder?

Det spørgsmål har jeg fået stillet adskillige gange, og for at være ærlig ved jeg det nok ikke. Det er mange gange skæbnen, som baner vejen for én. Efter endt gymnasietid var jeg i tvivl om, hvad jeg ville. Efter lidt snakken frem og tilbage omkring muligheder, tænkte jeg, at det der med planter var jo meget spændende. Jeg kom i lære som væksthushandler. Det var nogle spændende år med masser af alsidige udfordringer og mange spændende oplevelser, og så stod jeg der så som udlært gartner. Arbejdsløsheden inden for væksthushandlerne på Sjælland har desværre i mange år været høj. En god ven anbefalede mig at kigge på job inden for kirkegårdsbranchen. Det var en lidt anderledes verden for mig, men hvorfor ikke. Jeg startede som gravermedhjælp dernæst som graver og til sidst som kirkegårdsleder på forskellige kirkegårde. Det har været en interessant tid, og selv om mange mener, at det må være et kedeligt job, ved vi alle der er i branchen, at det ikke er tilfældet. Tidligt i forløbet skulle jeg ligesom alle andre indføre EDB på kirkegården. Det åbnede for nye interesser for mig. Jeg blev på et tidspunkt hentet ned til en af de leverandører som på daværende tidspunkt var med til at levere IT til den danske Folkekirke. I de år hvor jeg arbejdede for dette firma fik jeg lov til at sætte dagsordenen for udviklingen af kirkegårdsprogrammer. Jeg kørte ud til kirkegårde i hele Danmark og fik sat disse i gang med indtastning af kirkegårdsprotokoller og fik samtidig rettet op på diverse administrative processer. I dag er jeg så kirkegårdsleder ved Taastrup Nykirke, men kan stadig godt lide at være banebrydende inden for udviklingen af

Uffe Strandberg Larsen er kirkegårdsleder på Taastrup Nykirke kirkegård og siden 2015 medlem af FDK's kursusudvalg.

Taastrup Nykirke blev indviet den 15. december 1907.

”Kirkegården i dag har et areal på 30.000 m², der passes af 4 gartnere og 2 sæsonansatte og en kontormedarbejder.”

Den første der blev begravet på kirkegården måtte midlertidigt ligge begravet på Høje Taastrup kirkegård; han døde før Taastrup Nykirke kirkegård blev indviet,

nye systemer. Til tider bliver jeg kontaktet af menighedsråd/kirkegårde, som ønsker en ekstra hånd til genopretning af deres kirkegårdsadministration, og det ser jeg som fornøjelse at få lov til at hjælpe med.

Taastrup Nykirke

For godt 150 år siden opstod Taastrup Stationsby ved jernbaneoverskæringen af den nye jernbane København/Roskilde. Jernbanen blev byens livsnerve, og allerede 50 år efter indvielsen havde byen vokset sit så stor, at den talte 1000 sjæle. Taastrups indbyggere var meget kede af at skulle gå den lange og besværlige vej til kirken i Høje Taastrup for at deltage i søndagens gudstjeneste. Derfor besluttede man i 1902, at Taastrup skulle have sin egen kirke.

I 1906 var økonomien på plads så det første spadestik kunne tages. Et år efter - den 15. december 1907 - blev den nye Taastrup Nykirke indviet af biskoppen. Den første begravelse på kirkegården har også sin egen historie. Året inden kirkegården blev indviet var der en borger der afgik ved døden, og denne persons sidste ønske var at blive begravet på den nye kirkegård i Taastrup. Han måtte så midlertidigt ligge begravet i Høje Taastrup indtil kirkegården var indviet.

Kirkegårdens udvikling i gennem tiden

Kirkegården i dag har et areal på 30.000 m², der passes af

4 gartnere og 2 sæsonansatte og en kontormedarbejder. Det er et personale, der har været der i mange år. Medarbejderne er inde i alle arbejdsrutiner, hvor ved der er ekstra stor mulighed for at arbejde med fleksibilitet og frihed under ansvar i dagligdagen.

Udviklingen går hurtigere og hurtigere på kirkegårdene og heldigvis for det. Da jeg startede inden for Folkekirken for omkring 25 år siden så det anderledes ud. Meget er kommet til, det være sig plejeplaner, bedre overenskomster, gravstedsregistrering ved hjælp af EDB, digitalt kirkegårdskort og mange andre gode ting.

Fritiden

Alle dage har jeg været et friluftsmenneske, så for mig er begrebet livskvalitet, når jeg kan få lov til at køre en tur ud på jagten med min LandRover, sammen med hund og jagtgevær. Det er her jeg slapper fuldstændig af. Elsker at sætte mig ud i hegnet og se ud på naturen, og bare fornemme at jeg er en lille brik i den store natur. De sidste par år har jeg brugt meget tid på feltskydning, hvor ens koncentrationsevne kommer på prøve. Det er utroligt interessant at arbejde med de mange faktorer, der gør at skydning på lange afstande bliver en udfordring. Sidste år blev jeg inviteret med i et jagt konsortie i Sverige, hvor vi har eget hus og en relativ stor jagt. Det er et par gæve gutter, så mon ikke der kommer til at blive lagt mange kvalitetstimer i det projekt.

”For mig er begrebet livskvalitet, når jeg kan få lov til at køre en tur ud på jagten med min LandRover, sammen med hund og jagtgevær.”

Fremtiden

Det er svært at spå om fremtiden, men et af de store emner jeg brænder meget for, er arbejdsmiljøet inden for Folkekirken. Der har været megen tale omkring dette emne, om hvor vidt det er godt eller ej. Min holdning har altid været (måske lidt naivt), at det skal være så rart på ens arbejdsplads, så man glæder sig til at komme på arbejde hver dag. Folkekirken er en speciel arbejdsplads og det kan give nogle udfordringer, da vi samtidig er mange forskellige fag grene, der i det daglige skal kunne arbejde sammen. Vi skal huske, at vi arbejder i en organisation,

for mit vedkommende Taastrup Nykirke, og ikke i vores egen lille æggeskal, der kunne hedde kirkegårdskontoret eller organistkontoret.

I år 2015 blev jeg kontaktet af FDK, hvor vi fik en snak omkring deltagelse i deres kursusudvalg. Jeg har længe gået og ønsket mig noget i den stil, da jeg tidligere har arbejdet en del med planlægning og afvikling af kurser. Jeg glæder mig meget til hvad fremtiden kan bringe med dette arbejde. Vi er allerede gået i gang med en masse nye ideer, som kan forny listen af kursusmuligheder. ■

www.vmloader.dk | 9744 1700 | 6161 6942

KONTAKT EN AF VORES FORHANDLERE I DIT NÆROMRÅDE

Vinderup & Nykøbing | Vinderup Maskiner | 9744 1700 | 6161 6942

Varde | Varde Have og Skovmaskiner | 8615 6302

Præstø | Bårse Maskinforretning | 5599 3737

Næstved | Minitraktorgården | 5572 5376

Grindsted | Maskinland | 7582 4611

Hornslet | Elite Service | 7521 0940

Middelfart | Kragmann | 7532 2500

Vejle | Vemas | 6441 2860

Besøg www.vmloader.dk og se det fulde produktprogram

1022LX (22hk)

PRIS

117.800,-

1026LX (26 hk)

PRIS

134.800,-

Kubotamotor, 3 cyl. m/vandkøling, Hurtigskift
Redskabshydraulik i joystick og komplet lyspakke

Priserne er excl. moms

AlgeFri N ProFF

Algemiddel

ECOstyle
PlantProfessional

**Eneste
godkendte og
dermed lovlige
algemiddel**

- Meget hurtig effekt på alger
- Ingen afstandskrav til vand, søer, vandløb m.m.
- Hurtig nedbrydning til vand og CO₂ uden restprodukt
- Ingen risiko for uoprettelige skader på vedplanter, plæner og træer
- Anvendelse på alle hårde overflader: Træværk, broer, mindesmærker, belægninger, facader, tage, skilte m.m.

ecostyle.dk

Biocidmidler skal anvendes med forsigtighed. Læs etiket og brugsanvisning, før produktet tages i brug

NFKK indbyder til

Nordisk Kongres for Kirkegårdskultur København 2017

6. – 8. september

”EN GOD STAUDE TIL KIRKEGÅRDEN”

af Tommy Christensen,
tc@svendborg-kirkegaarde.dk

Gamle ”opstammede” Buxus sempervirens ’Rotundifolia’ i en bund af Geranium endressii ’Rose Clair’. Fra Fredens kirkegård i Svendborg.

”En god staude til kirkegården” bliver fremover til ”Det grønne hjørne”

Efter nøje overvejelser har vi i redaktionen valgt at drosle lidt ned på beskrivelserne af gode og brugbare stauder til kirkegården. Man kan selvfølgelig sagtens beskrive og fortælle om de forskellige sorter af f.eks. geranium eller dagliljer, for der er rigtig mange gode, ligesom mange andre artsrige stauder kunne uddybes nøjere. Men vi er nået til et punkt hvor vi ikke er helt så skrāsikre med hensyn til staudernes egnethed på den danske kirkegård.

Derfor omdøber vi ” En god staude til kirkegården” til ”Det grønne hjørne”, en rubrik der giver rig og nærmest udtømmelig mulighed for at berige hinanden med gode tips og ideer omkring kirkegårdens beplantning, træer, buske og stauder, og alle de andre detaljer der er med til at skabe den perfekte kirkegård / spændende park. Meningen er så at vi alle skal kunne byde ind med spændende beskrivelser og gode billeder og på den måde udveksle fællesinteresser. Med de mange smukke og også forskelligartede kirkegårdsanlæg, der findes i dette land, og de fagligt dygtige kirkegårdsledere og ansatte

kan dette kun blive et endog meget interessant fast tema i bladet Kirkegården fremover.

Send historier og billeder til redaktionen så vi får en database med masser af guldkorn til rubrikken ”Det grønne hjørne”: Det er vigtigt at vores blad fortsat er attraktivt og læseværdigt.

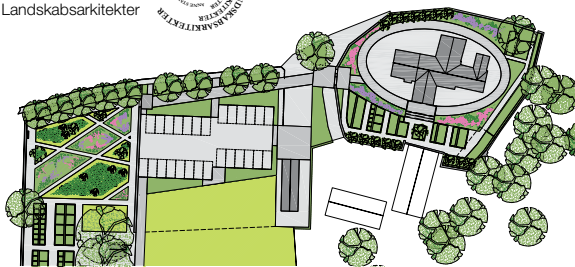
Jeg kan jo passende starte med en detalje fra Fredens kirkegård i Svendborg:

I forbindelse med beskærings og rydningsarbejder på arealet, som har udviklet sig til parkkirkegård, bevarede vi disse gamle Buxus sempervirens ’Rotundifolia’, fordi de stod på disse imponerende kraftige bare ben. Billederne viser hvordan en kreativ gartner og en velholdt beskærersaks kan forandre en form for mislighold til botanisk og levende kunst. Disse grønne skulpturer står som blikfang i en bund af Geranium endressii ’Rose Clair’.

Hvor svært kan det være? ■

ANNE
STAUSHOLM
Landskabsarkitekter

KIRKEGÅRDE

HELHEDSPLEANER, UDVIKLINGSPLANER
OG DRIFTSPLANER

I arbejdet:

- tilgodeses drift og økonomi
- tages der behørigt hensyn til kirkegårdens historik
- indarbejdes det fremtidige skønnede begravelsesbehov
- vægtes dialogen med menighedsråd, ledelse og medarbejdere

Al rådgivning foregår ud fra den nyeste viden for kirkegårde, samt regler for "Tilgængelighed i folkekirken".

Tegnestuen tilbyder også arbejder med nye kirkegårde og kirkegårdsudvidelser m.v.

Kontakt os gerne for en uforpligtende samtale.

Herslevvej 49, Herslev, 4000 Roskilde, Tlf. 46402771
afs@annestausholm.dk – www.annestausholm.dk

Find gravsted Ny app til din smartphone

Gør det let for kirke- gårdens besøgende.

En GRATIS service, som alle kirkegårde kan tilmelde sig. På www.findgravsted.dk eller via den nye app vises placeringen af alle kirkegårdens gravsteder, samt takster og kontaktoplysninger.

Fås til både Android og iPhone (iOS).

**Kontakt EG Brandsoft
på 9928 3565, og få en
gratis demonstration.**

EG www.eg.dk

Dkelcar ApS

Club Car Carryall 500

Dkelcar Tilbyder både køb og Leasing.

Du kan også få finansieret dit næste køb, af arbejdsbil eller alm. Golf bil på op til 75.000 kr.

Club Car Carryall 700

Dkelcar tilbyder mærker som: Club Car, E-Z-GO, Yamaha, LvTong, Goupil og Fair play

Club Car Precedent m/lad

Du kan kontakte Dkelcar på 51954026. For pris eller tilbud.

Du kan også gå ind på dkelcar.dk og finde din nye arbejdsbil eller alm. Golf bil.

Goupil G1

KORT NYT

1

Ændrede tendenser i begravelsesmønsteret

I maj 2012 blev de svenske regler ændret, således at det tidsrum, der må gå fra et dødsfald til den afdøde enten er begravet eller kremeret, blev sænket fra 2 måneder til 1 måned. Det har nu medført flere ændringer i begravelsesmønsteret: Bl.a. er det blevet mere almindeligt, at den kirkelige handling først afholdes efter kremeringen har fundet sted. Efter kremeringen har de pårørende mulighed for at vente i op til et år, før urnen sættes ned, og det kan være en stor fordel, når det er vanskeligt at finde plads i kirkens og ens egen kalender. Når den afdøde kremeres før selve begravelsesceremonien, er der også mulighed for, at urnenedsættelsen kan finde sted samme dag.

En anden tydelig tendens er, at flere og flere pårørende helt fravælger den kirkelige handling, og i stedet får kisten eller urnen nedsat uden nogen form for ceremoni eller gejstlig medvirken.

Kilde: www.salaallehanda.com

2

Kremationer i Danmark i 2015

Kremationsprocenten fortsætter med at stige i Danmark: 82,3 % af de 52.555 danskere, der døde i 2015, blev kremeret. Det er ca. 1,4 % flere end i 2014. I alt blev der foretaget 43.238 kremeringer på landsplan. 55 % af kremationerne har fundet sted på et folkekirkeligt drevet krematorium og resten (45 %) på et kommunalt drevet krematorium.

Kremering og begravelse blev i kirkelig sammenhæng ligestillet i Danmark i 1975. Året før – i 1974 – blev 46,3 % af de afdøde kremeret. 2 år senere – i 1976 – var der på landsplan lighed mellem, om de afdøde blev kremeret eller begravet. Siden kremering blev tilladt i Danmark i 1892, har andelen af kremationer været støt stigende.

Krematorium	Antal
Aabenraa	1.724
Aalborg	2.588
Aarhus	2.379
Ballerup	1.740
Esbjerg	1.081
Frederiksberg/Søndermark	1.582
Fælleskrematoriet Kolding/Fredericia Provstier	2.254
Fælleskrematoriet, Ringsted	7.474
Glostrup	2.238
Hillerød	1.499
Hjørring	1.186
Holstebro	2.402
Horsens	1.570
Københavns Kommune - Bispebjerg/ Sundby	6.426
Odense	2.360
Randers	1.504
Rønne	407
Silkeborg	1.398
Svendborg	1.426
Kremationer i alt	43.238
Døde i alt	52.555
Kremeringsprocent	82,3

Kilde: www.dkl.dk og www.statistikbanken.dk

3

En dårlig start

Det nye krematorium på Skogskyrkogården er kommet lidt skidt fra start.

Allerede kort tid efter indvielsen i maj 2014, viste det sig at taget var utæt. I løbet af efteråret 2015 blev taget pillet ned og lagt om. Omlægningen af taget har dog ikke haft konsekvenser for kremeringerne; de har kunnet fortsætte. Også de store vinduespartier har givet problemer – for

fuglene, der fløj ind i ruderne. Hver dag kunne der samles adskillige døde fugle op uden for vinduerne. Skovkirkegårdens trækrone spejler sig i de store vinduespartier og gør det umuligt for fuglene at opdage vinduet. Problemet blev løst midlertidigt med tapestrimler på kryds og tværs af ruderne.

Kilde: www.stockholmdirekt.se

4

Facebook – En virtuel gravplads?

Det kan være ganske besværligt for de pårørende at få lukket en afdøds konti på diverse sociale medier, hvis ikke de kender den afdødes passwords.

Jf. Den amerikanske statistiker, Hachem Sadikki, vil Facebook i 2098 have flere profiler for afdøde mennesker end for levende. Ifølge ham er årsagen den, at tilgangen af nye profiler vil komme til at ligge på et mere jævnt niveau i fremtiden, samt at Facebook ikke automatisk fjerner en afdøds profil.

Kilde: www.aftonbladet.se

5

Jyderne kom til Sjælland

Byggetek Ulfborg Kjærgård har de seneste par år afholdt pænt besøgte temadage om kirkegårde. Trykkevælde provsti syntes, at også sjællænderne skulle nyde godt af arrangementet, og fik temadagen gentaget i Roskilde den 2. og 3. februar. Ikke mindre end 275 deltagere overværede temadagen, der blev afholdt på kursuscenter Vilvorde. Foredragene var med Jens Dejgaard Jensen (kirkegårdsleder i Silkeborg), der talte om udfordringer for kirkegårdene; landskabsarkitekt Henning Looft (Moos + Looft, Kolding) fortalte om kirkegårdens udtryk – med input om, hvad der er tidskrævende og mindre tidskrævende. Endvidere fortalte Ole Aaby Daugaard (underviser på Syd-

dansk Erhvervsskole) om plejeplaner og de muligheder de giver for at få økonomi og drift til at hænge sammen

6

Ligdragt med svampesporer

Firmaet Coeio har udviklet en ligdragt, der er broderet med en tråd, som er mættet med svampesporer. Formålet er, at den døde krop hurtigere bliver nedbrudt i jorden. Dragten skal ses som et alternativ til den amerikanske praksis med balsamering, der ikke er godt for miljøet. Dragten forventes at komme på markedet i løbet af 2016, til en pris på ca. 999 US dollars.

Coeio arbejder også på at udvikle en ligpose til kæledyr: Den vil formentlig komme på markedet om nogle år.

Kilde: www.coeio.com

7

Svenske kirker driver bedemandsforretning

Siden kirke og stat blev adskilt i Sverige i 2000, er medlemstallet i Svenska Kyrkan dalet jævnt; fra knap 82,9 % af den svenske befolkning i år 2000, til 63,2 i 2015. Det har selvfølgelig også fået negative konsekvenser for kirkerens økonomi, og de har derfor fundet nye måder, hvorpå de kan få økonomien til at hænge sammen: 10 kirker i Sverige har nu åbnet deres egen bedemandsforretning og kirken i Kinda, der åbnede bedemandsforretning for 2 år siden, overvejer nu at supplere bedemandsforretningen med en pub i kirkens lokaler.

Svenska Kyrkans centralorganisation tager afstand fra, at flere svenske kirker er begyndt at drive egen bedemandsforretning: Kirkerne er en skattefinansieret begravelssmyndighed, og det er derfor uheldigt, hvis de samtidig driver en kommerciel bedemandsforretning.

Kilde: www.sverigesradio.se

KALENDEREN

5. – 8. maj

'Himmelske Dage'

'Kirkens Dage' afholdes i København. Kirker, pladser og kulturinstitutioner i den indre by vil danne rammen om gudstjenester, koncerter, foredrag, debatter, udstillinger, workshops og meget andet.

6. – 7. juni 2016

Årsmøde i Foreningen for Kirkegårdskultur

Foreningens årsmøde afholdes i Viborg Stift, i Herning, hvor vi skal besøge kirkegårde i Herning og omegn. Vi regner med der også bliver tid til at se de markante værker i landskabet ved Birk: Cronhammers ELIA og C. Th. Sørensens geometriske haver og skulpturpark. Tilmelding kan ske på post@kirkegaardskultur.dk eller tlf. 86 82 02 44, senest d. 2. maj 2016.

29. august 2016

Kirkegårdsmessen

Kirkegårdsmessen afholdes ved Lødderup kirke, Harrehøjvej 56, 7900 Nykøbing Mors. Der vil være udstillinger fra leverandører, der alle har relevans til kirkerne og kirkegårdene i Danmark. Gratis adgang. Se mere på www.kirkegaardsmessen.dk

5. – 7. september 2016

Årsmøde for FDK og DKL

Årsmødet 2016 afholdes på Scandic Hotel i Silkeborg. Læs mere her om i bladet. Tilmelding senest d. 15. Juli på FDK's hjemmeside www.danskekirkegaarde.dk, eller til FDK's sekretariat på mail kontor@danskekirkegaarde.dk

3. – 5. oktober 2016

Lederkursus på Vissenbjerg Storkro

FDK afholder kurset 'Jura, forvaltning og økonomi' (modul 4). Se mere på FDK's hjemmeside www.danskekirkegaarde.dk

10. oktober 2016

Temadag om institutionskirkegårde

Foreningen for Kirkegårdskultur afholder temadag om institutionskirkegårde den 10. oktober i Risskov. Programmet er under planlægning - det udsendes til medlemmerne, samt offentliggøres på www.kirkegaardskultur.dk, når det er færdigt.

6. – 8. September 2017

Nordisk Kongres for kirkegårdskultur

NFKK – Nordisk Forbund for Kirkegårde og Krematorier - afholder Nordisk Kongres for kirkegårdskultur i København. Se mere på www.NFKK.eu

Stærkt makkerpar til kirkegårde

GIANT

Landsdækkende salg og service

Giant D204SW/D254SW

Motor 20 eller 25 hk · Løftekraft 1100 kg · Egenvægt 1000 kg · Parallelføring på løftearm · Frem/bak i joystick · 4 hjulmotorer med el-hydraulisk diff.spærre

Giant findes i 34 forskellige modeller fra 1000-6000 kg

IHI 19VXT

1920 kg · Motor 15 HK · Udskydelige bæltter 980/1310 mm · Luksus kabine med radio · Arbejdslygter · Mekanisk hurtigskift

IHI findes i 12 forskellige modeller fra 900-8000 kg

Brdr. Holst Sørensen A/S · tlf. 76884400 · www.bhsribe.dk

Læs referencer på hjemmesiden

Foreningen af Danske Kirkegårdsledere

Formand:

Klaus Frøderiksen, Garnisons Kirkegård
Tlf. 3542 7951
E-mail: klaus@garnisonskirkegaard.dk

Sekretariat:

Vagn Andersen, Hørsholm Kirkegård
Tlf. 4586 0584 - Fax 45 86 41 57
E-mail: kontor@danskekirkegaarde.dk

Se mere på www.danskekirkegaarde.dk

Fremsendelse af annoncer og artikler

Annoncer (reproklart materiale) skal helst afleveres som PDF-filer, for at undgå fejl i forbindelse med annoncens opsætning i bladet.

Billeder, der skal ledsage artikler, skal helst ikke lægges ind tekstdokumentet, men sendes separat i den originale opløsning. Det giver en bedre billedkvalitet i det trykte blad.

Danske Krematoriers Landsforening

Formand:

Allan Vest, Hjørring Kirkegård
Tlf. 9890 0555 – 2178 0367
E-mail: allan@hjoerringkirkegaard.dk

Næstformand og teknisk udvalg:

Tom Olsen, Fælleskrematoriet Sjælland
Tlf. 26 86 02 01
E-mail tom@motka.dk

Kursusudvalg:

Erik Bach, Aarhus kirkegårde
Tlf. 89 40 27 60 – 29 20 81 58
E-mail eb@aarhus.dk

Tommy Christensen, Svendborg kirkegårde
Tlf. 62 21 05 33 – 20 41 61 86
E-mail tc@svendborg-kirkegaarde.dk

Se mere på www.dkl.dk

Tidsskriftet 'KIRKEGÅRDEN'

Udkommer 6 gange årligt i samarbejde mellem FDK – Foreningen af Danske Kirkegårdsledere og DKL – Danske Krematoriers Landsforening

Oplag: 1.100 stk.

Abonnement: Kr. 320,- pr. år (400,- kr. pr. år for abonnenter udenfor Danmark)

Kontakt:

Lene Halkjær Jensen, Humlebæk Kirkegård
Tlf. 2624 7228 – Fax 4919 1142 – E-mail: lene.bladet@mail.dk

Udgivelser og deadlines i 2016 / 2017

Nr. 3, juni 2016	20. maj 2016
Nr. 4, august 2016	20. juli 2016
Nr. 5, oktober 2016	15. september 2016
Nr. 6, december 2016	15. november 2016
Nr. 1, februar 2017	15. januar 2017
Nr. 2, april 2017	20. marts 2017

Bladet forventes at udkomme ca. en måned efter deadline.

Annoncepriser

1 side	kr. 3.500,-
1/2 side	kr. 2.500,-
1/4 side, stående	kr. 1.500,-
1/4 side, liggende	kr. 1.500,-
1/8 side	kr. 1.000,-
Visitkort	kr. 900,-

Ved 3 indrykninger pr. år gives 5 % rabat
Ved 6 indrykninger pr. år gives 10 % rabat
Priserne er eks. moms.

FRA REDAKTIONEN

Forårssæsonen er i gang og kirkegården blomster; med påskeliljer, stedmoder, løgvækster og alle de andre mange dejlige forårsbebudere.

Det er også tiden, hvor de som har ansvaret for vore kirkegårde, skal have lavet et passende budget for 2017. Redaktionen vil foreslå at man til 2017 også sørger for at afsætte penge til deltagelse i den Nordiske kongres for kirkegårde og krematorier, som i 2017 kommer til Danmark. Og man skal huske, at kongressen er for alle som har interesse i kirkegårdenes kultur, drift og virke og at det ikke er hver dag, man får mulighed for at udveksle erfaringer med kirkegårdsfolk fra de andre nordiske lande. Vi kan kun ønske alle held og lykke med budgetlægningen, for det er bestemt ikke sjovt at komme til 2017 og pengene ikke rækker.

FLØS 2 er nu kommet godt i gang i alle stifter – hvoraf de første måtte tage mod begynder fejl og ”børnesygdomme”; og hvorfor man har valgt at starte med to store stifter til den første lønkørsel, kan man jo undre sig lidt over. Men umiddelbart fungerer FLØS 2 nu, efter nogle tilretninger, og vi kan så håbe på, at man fortsat videreudvikler lønsystemet, således at dem som sidder med indtastningen af lønningerne, også vil få en mulighed for at udskrive en prøve lønseddel, inden lønfilerne sendes af sted til stiftet.

Redaktionen sætter stor pris på jeres indlæg til bladet, uanset om det er en artikel eller et billede af en fiks detalje eller noget helt tredje. Så tøv ikke med at kontakte redaktionen, hvis du har noget på hjerte, som du har lyst til at dele med kollegerne.

Fornyelse med respekt for tradition siden 1982

- Se flere produkter på www.jessing.eu

